

Kőből, fából és igéből építkeznek Magyarvistán

Az idei, immáron VI. Magyarvistai Falunap előestjén egy kislánál eltörött a mécses: Edunak azért eredtek el a könnyei, mert a társai nem hagyták, hogy beálljon a tetőcserepeket adogató pajtások sorába. „Túl kicsi vagy, állj félre” – mondták a többiek, de végül mégis megoldódott a dolog: a mindössze hétéves Edu letörölte a könnyeit, és a sorba beállva seregnyi pajtásával adogatta a bácsiknak a cserepeket. Ugy dolgoztak, mint a hangyák. Merthogy a nagy napra ki kellett üríteni a készülő Kalotavár építőanyagokkal megrakott nagytermét, hogy az ideiglenes színpadon és az egyelőre csak állóhelyes nézőtérben legyen helye az éneknek, a táncnak és a jókedvnek.

Másnap, az ünnepi istentiszteleten a gyermekek szorgalmára is utalva mondta igehirdetésében Felházi Klára református lelkész asszony, hogy „bár volt, aki az elején kételkedett, de egyszer csak fontossá vált, hogy a Kalotavár felépüljön. Igenis fel fogjuk építeni, mert igenis, a vistai nép újra akar épülni. És amikor valaki építeni akar, Isten megáldja azt”. Az idei hagyományörző falunap jelszavát tolmácsolva arra buzdította az Árpád-kori református templomot zsúfolásig megtöltő gyülekezetet, hogy „ti magatok is, mint élő kövek épüljétek fel lelki házzá, szent papsággá”. Egyebek mellett az ősi templomra is utalva arról beszélt, hogy sokan jönnek messzi földről megcsodálni azt, s azon is elámulnak, „hogy ez a hajlék átvészelt tatárdúlást, törökvészt, amihez Isteni kegyelem és csoda is kellett, de a vistai nép is tudta, és tudja vigyázni templomát, és miként azt felépítette, fel tudja építeni a Kalota várát is”. Főleg, ha messze földön olyan híres kőfaragó mesterek – és unokáik – lakják, kiknek a keze alól kikerült elemekből épült Budapesten az Országháza, a Mátyás-, illetve Kolozsváron a Szent Mihály-templom, újabban pedig Bukarestben a világ egyik legnagyobb épületeként számon tartott Nép Háza is.

A múlt felidézéséhez és az elődök előtti tiszteléshez tartozott az is, hogy az istentiszteletet követően a két világháborúban elesett magyarvistai férfiak Kós Károly tervezte emlékművénél koszorúztak. A főhajítás után a Kalota Kulturális Központ félkész nagytermében derült jó kedvre a falu apraja-nagyja és vendégeik. A magyarországi testvérfalu, Görbeháza Bocskai Néptánc-csoportja kalotaszegi legényessel, csárdással és szaporával, nadaki és sárpilisi táncokkal lepte meg a közönséget, de a magyarvistai kisiskolások is bemutatták a lakodalmast, tartalommal töltve fel a formát. És még mindig nem volt vége, hiszen délután lovas-szekeres felvonuláson parádézta a Kalotaszeg legcifrább népviseletében pompázó fiatalok és görbeházi vendégeik, este pedig megint énekszótól és tánctól volt hangos a Kalotavár. A Bocskai-táncgyűttes vezetője, Szűcs János meg is jegyezte, hogy mindez csak egyfajta felvezetés, hiszen lesz itt még hetedhét országra szóló tánc, mégpedig 2011-ben, amikor – megfogalmazása sze-

rint – a Kárpát-medence leghíresebb adatközlő tancosa, a kalotaszegi legényes legnagyobb mestere, a vistai születésű Mátyás István Mundruc (1911–1977) születésének századik évfordulóján akármilyen állapotban is legyen a Kalotavár, több együttes részvételével szerveznek országhatárokon átnyúló találkozót és legényes-vetélkedőt.

Igény és tettvágy

Ez a magyarvistai önépítkezés három esztendeje kezdődött újra, azt követően, hogy a helyi református egyházközség 2006 tavaszán visszakapta az 1948-ban a kommunista hatalom által elkobzott jussát. Az egykori kántori lakot az 1950-es években kultúrházzá alakították, de mert jó ideje nem javították-tatarozták, a nagyterem falai annyira meggyengültek, hogy azokat nem sokkal a restitúció utáni szakvéleményezés nyomán le kellett bontani. A gyülekezet tagjai kalákában tették ezt, és százezer lej állt rendelkezésre ahhoz, hogy a falakat újrarakják, és az épületet még a tél beállta előtt befedjék. Azóta minden évben a Kalotavár építésére fordítják a mindenkor falunap nyereségét. A bontást követően alig két hét telt el, amikor 2006. július 30-án ünnepélyes keretek között elhelyezték a Kalota Kulturális Központ alapkövét. Ebben a létesítményben egyebek mellett lesz nagy és kis előadóterem, könyvtár, kis tájmúzeum, világhálós hozzáféréssel ellátott számítógépterem, több mint negyven férőhelyes vendégszállás, konyha és étkezdé. Az akkor 940 ezer lejre becsült beruházás terveit Makovecz Imre erdélyi tanítványa, Müller Csaba készítette el. A cél érdekében 2006 decemberében politikusok, vállalkozók és újságírók is a vistaiak mellé szegődtek, amikor az építőtelepen Ludányi Horváth Attila, Magyarország akkori kolozsvári konzulja például patakmedert takarított, László Attila Kolozs megyei RMDSZ-elnök gerendákat cipelt, magyarországi és erdélyi vállalkozók és újságírók gerendákat, szarufákat gyalultak-simítottak.

Ünnepi istentisztelet a VI. falunapon

Színpadon András Erzsi Erdei és a görbeházi legények

tak. A magyarországi keresztény vállalkozókat tömörítő ÉrMe klub tagjai és a Debrecenből nem mesze levő Görbeháza huszonnégy tagú küldöttsége 500 ezer forinttal, építőanyagokkal és kétkézi munkával segített. A helybeliek meleg(ítő) itallal és harapnivalóval kínálták a munkálkodókat, és az építés szépen haladt, mígnem a bontástól majdnem napra pontosan egy évre, 2007. július derekán sikerült befedni a létesítmény újraépített nagytermét. Úgyhogy a hagyomány szerint minden július utolsó vasárnapján akkor rendezett negyedik falunapon az amúgy mindig csendes és visszafogott, de ezúttal mikrofon elé unszolt Müller Csaba Kós Károly halálának 30. évfordulóján Erdély nagy építője emlékét is felidézve már így fogalmazhatott: „Látod, építünk, építkezünk. Kőből, fából, betonból: Kalotavárát. Szervezedünk. Két éve Országépítő Kós Károly néven egyesületet alapítottunk, mert szellemet és gyakorlatot egyesítő példát szeretnénk követni. A soron következő tanácskozásunk Nagyszebenben lesz, ugye eljössz, ha méltónak találd? És szeretettel várunk Kalota várába, ha elkészülünk vele”. Makovecz Imre erdélyi tanítványa a kővel, a fával, a tollal és a szóval egyformán „ritka fényesen” bánó Kósról elmondta: talán a sorsformáló angyalok alakították úgy, hogy nekünk, erdélyieknek és magyaroknak legyen Kós Károlyunk, akinek öröksége folytatásaként említette a magyarvistai Kalotavár építését.

Ezt a körvonalazódó formát töltik fel azóta tartalommal táncosok, énekesek és művelődést pártoló támogatók. A Magyarvistával 2007. június 28-a óta hivatalosan is testvértelepülési kapcsolatot ápoló Hajdú-Bihar megyei, 1926-ban alapított, 2700 lelkes Görbeháza három nemzedéket felsorakoztató táncosai azóta is visszajárnak, s a példájuk ragadós, hiszen az évek során egyre gyarapodott a színpadra lépő néptánc-együttesek és csoportok száma. Idén a görbeházaiak mellett vistai, mérai, türei és kolozsvári táncosok léptek fel, valóban jelezve az igényt a Kalotavár fölöttébb szükséges voltára.

De a csendesebb műfaj kedvelői is örülhettek az évek során, hiszen az ÉrMe klub tagjai adományából több mint 8000 kötetes, szépirodalmi, illetve szak-könyvekből és szótárakból álló könyvtárolomány érkezett Magyarvistára. Ugyanakkor a Londonban élő András Levente piackutató is bejelentette: néhai édesapja, az 1926-ban Magyarvistán született, 2006-ban

Bukarestben elhunyt Vistai András János újságíró, műfordító, szerkesztő könyvtárának közel 1000 kötetét ajándékozza a család Magyarvista javára: szépirodalmi és történelmi tárgyú könyvek mellett lexikonokat és szótárakat. Ezzel a meghagyással: „Remélem, hogy a könyveket szeretettel és haszonnal olvasgatják majd a vistaiaiak, különösen a fiatalok”.

Mindezek kapcsán jegyezte meg Felházi Zoltán helybéli református lelkész, hogy „a művelődési ház feltámadásával egy időben a helyi művelődési élet is éledszik”.

Amire büszkék Vistán

Ez azért is fontos Magyarvistán, mert a falu iránt egyre élénkebb a bel- és külföldi látogatók érdeklődése. A turisták szinte kivétel nélkül a középkori templomra kíváncsiak, amelyben olyan eredeti román kori részek is láthatók, mint például a 13. század második feléből fennmaradt négyszögű szentély alaprajza, a félköríves diadalív, a befalazott sekrestyertető, a nyugati félköríves, levéldíszes-szólófürtös kapu és a nyugati homlokzaton a rozettás körablak. Nem kevésbé értékesek és turistacsalogatók a templom hajóját díszítő középkori falképek sem. Ezeket 1912-ben, az akkori templomfelújítás alkalmával találták meg, de a teljes feltárásukat egy évvel később, 1913-ban végezte el Gróh István, aki a képekről akvarellmásolatokat is készített. Ezek alapján lehet tudni, hogy a fehér mészkő alatt olyan freskók vannak, mint a Betlehemi gyermekgyilkosság, Jézus megkeresztelése, Menekülés Egyiptomba, az Olajfák hegye, az Utolsó vacsora, Krisztus ostromozása, a Töviskoronázás, a Keresztvitel, a Kálvária, az a jelenet, amelyen Szent Miklós lecsendesíti a tengert és Két szent alakja. Az első világháború kitörése ellehetetlenítette a freskók restaurálását, az 1920. június 4-i, trianoni döntés után pedig a szakszerű helyreállítás-hoz nem lehetett anyagi fedezetet teremteni. Ilyen körülmények között a gyülekezet 1920-ban újra lemeszeltette a képeket. Az 1989. decemberi rendszerváltozás után ismét lehetőség nyílt a freskók feltárására, így a Gróh István által készített rajzok alapján Pál Péter restaurátor 1996-ban a hajó déli falán kis szondát nyitott, amelyben a tengert lecsendesítő Szent Miklóst ábrázoló jelenet egyik alakja bontakozott ki. 2008-ban a freskók jelentős részét ismét feltárták. De legalább ennyire értékes a templom festett faberendezése is. A legkorábbi egy 15-16. századi kétülékes stálum, és valamivel későbbi a Gyalui Asztalos János által 1699-ben készített nyugati karzatmellvéd és annak alsó kazettái. A híres asztalosmesterek, Umling Lőrinc és fia 1765-ben készítették el a déli, illetve a nyugati bejárati ajtót, valamint a 120 kazettából álló mennyezetet, ekkor készültek a festett padmellvédek, a szószék és a jelenleg átfestett zsoltármutató tábla. Érdekessége a templomnak az 1825-ben Andreas Eitel kolozsvári szász mester által készített orgona, valamint az 1760-an készült harangláb, 1784-ben öntött, „IHUS NAR” (Názáreti Jézus) feliratú nagyharangja is. Nos, mindezek elegendő vonzerőt jelentenek a turisták számára, ezért is igyekeznek a templom 1957. évi felújítását irányító Kós Károly példája szerint cselekedni a magyarvistaiak.

BENKŐ LEVENTE

Farkas utcai csendes ballagás

Édesapámnak ajánlom, szeretettel

Bevallom, időnként fel-felüti fejét bennem egy lappangó gondolat: valójában miként mérhető az emberélet hossza, tartalma, gazdagsága?

Némelyeknél a begyűjtött évtizedek bőségével? Másoknál a gyötrelmesen rövidre szabott élet-fonállal talán? Miközben az egyik ember sorsa sebesen tovaíramló hegyi patak, addig a társáé lassú hömpölygés csupán? Bizony, szűkre szabott, karcos esztendők és lomha évek felváltva striguláznak köztünk, míg némelyek váratlanul szedik sátorfájukat, addig mások csigalassúsággal időznek el.

Mindemellett miért ne volna lehetséges, hogy a könnyedén sebezhető emberélet jelentése ne kizárólag csak pillanatokban és esztendőkből, esetleg tettekben legyen mérhető, hanem olykor centiméterekben és méterekben is? Netán egyetlen utca-hosszban kifejezve. Egyetlen földön-futó gyalogterületben körülírva, amelynek számolható térbeli kiterjedése van, és amely házakkal, kapukkal, iskolákkal, templommal, virágzó fákkal és hazajáró lelkekkel van felcícomázva, méterről méterre, a sors különcködései szerint. Ez, jóllehet meglepően hangzik, annál inkább ismerős mértékegységgé válhat minden honos földi halandó számára. Az említett *hazajáró lelkek* esetében különösképpen. Mert az otthoni vidék egyetlen utcáorának is oly varázslatos kisugárzása lehet, hogy bárkit, aki lelki antennáival képes rejtjeles üzeneteit fölfogni, auráját zsigereiben szabadon áramoltatni, azt, minden bizonnyal, egyedülálló kincsekkel halmozza el.

Ezek után kijelentem, mivel régóta magam is így érzem: Kolozsvár Farkas utcájának kisugárzása már eddig is oly magasba emelkedett, hogy számomra semmi máshoz nem hasonlítható egyedi mértékegységgé vált, úgy is mondhatnám, az erdélyi lelkiismeret greenwichi mércéje lett. Jóllehet azt is belátom, hogy mindez csak az ott formálódott lelkek számára szolgálhat mértékegységül; ám ha történetesen mégis alkalmaznánk, bizonyára hiteles is lesz, mert a legtisztább ragaszkodás mélyéből fakad, és mindenképpen igaz. S minthogy magam is hosszú ideig lakója voltam eme hársakkal megkoronázott utca-legendának, a későbbiekben már őhozzá kellett mérnem életutam, aminek két szakasza különíthető el: úgy-mint az ott eltöltött esztendő, illetve a nélküle megélt évek sora.

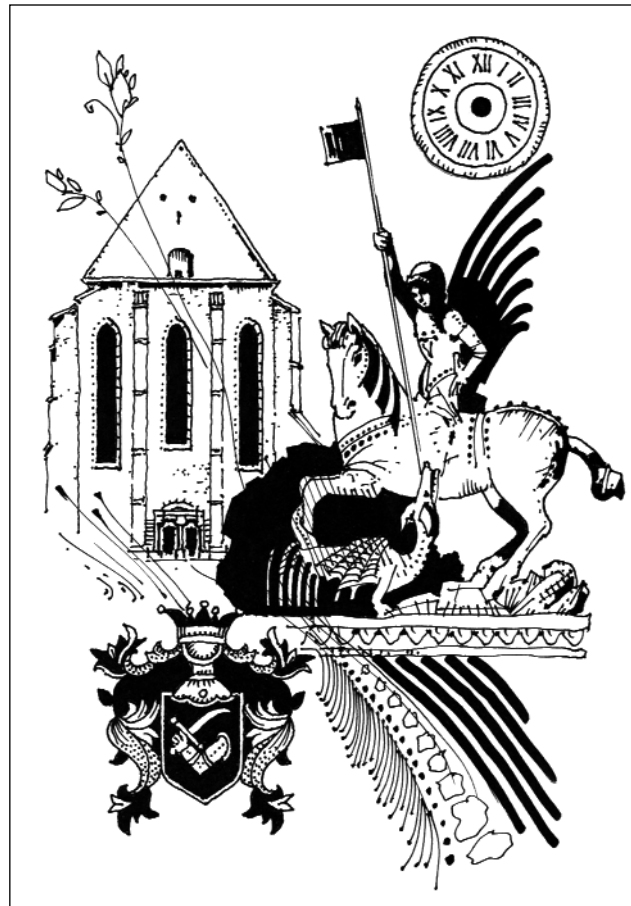
Csak hogy... nyomaszt a gondolat, mit lehet még mondani Kolozsvár egyetlen olyan kis zugáról, melyről Szabó Dezső, Aprily Lajos, Makkai Sándor, vagy Cs. Szabó László és sokan mások annyira fennkölt szavakkal vallottak a múltban; amelynek színes hangulat-porcikáit a peregrinus diákok (mára megvénült diákpostások) sok-sok év alatt serényen szertehordták távoli kontinensekre, nagyvilágnak szélte-be-hosszába? Maradt-e legcsekélyebb esély is arra, hogy tollával kotorászó ember ilyesféle helyen rejtett kincseire bukkanjon, ami fölött mások gyakorlottabb szeme netán tovasiklott, éppen a miatt, mert egykoron bőséggel volt miből válogatniuk? Azzal nyugtatam magam: az imát sem csupán egyszer mondják el

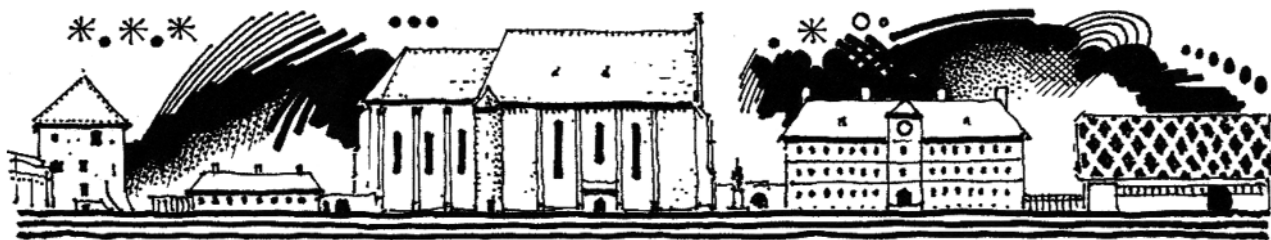
a hitben élők; mert aki hisz benne, szívmengető érzés annak újrachallgatni minden szavát.

A *farkas* kifejezéssel, persze, különös a viszonyom. Már rég nem a félelmetes toportyánt, a vicsorgó mesebeli ordast testesíti meg előttem, hanem sokkal inkább a mitikus utcát. Eszerint az sem meglepő, hogy számomra a *farkas* hársfaillatú, mindegyre aranyos fényben ragyog, olykor lágy szellő borzolja, sőt, még ha vonítana, akkor is a legszebben bűgő orgonásípok idegszálakon áramló fúgáit vélném hallani. És a *farkas* nemcsak a Capitolium bronzszobrán ágaskodó Romulusnak és Remusnak nyújtott valaha féltő menedéket, hanem a havasok tövében fogva tartott városban, éveken keresztül énnem is.

Gyanítom, a Gyalui-havasok lábánál meghúzódó Szamos-parti település korabeli feljegyzéseiben is a *farkas* kifejezés és a vele járó utcanév, a Platea Luporum a leggyakoribb, amely minduntalan jelen van a Klus, Coluswar, Klausenburg, Claudiopolis, valamint a sors szeszélyei folytán további neveket viselő város zimankós történelmi századaiban. A feleki dombok közelsége miatt e fertály sebezhető sarka

A Farkas utcai református templom, előterében a Szent György-szoborral (a rajzokat a szerző készítette).

A Farkas utca déli sora keletről nyugat felé haladva: a Szabók bástyája, az egykori Kollégiumi Nyomda, a református templom, a református kollégium kollégium, az Akadémiai Könyvtár

volt az óvárosnak. Talán ezért is ajándékozta meg Zsigmond király féltő városfallal, melynek foghíjas nyomai ma is ott rejtőzködnek a málladozó épületek és kollégiumi pincék hűvös, salétromvirágokkal betakart boltozatában. Csak az elaggott Szabók Céhének bástyája álldogál mementóként egy szál magában, kék messzeségbe révedezve. Tán azt kutatja, merre röpült el hasznos fiatalsága, aminek elismerése jeléül, jó Bethlen Gáborunk is tisztelettel adózván, annak rendje s módja szerint, méltóképpen helyreállíttatta. Szépen vésett emléktábla idézi a fejedelem kegyelet teljes emlékét, jó magasan kövek közé beágyazva; maholnap majdhogynem olvashatatlanul. Északi irányból csonka várfal simul hozzá, jó szorosan. Ő is pusztán gyatra hírnöke már a múltnak, alig sugallja régi arcát, bámészkodót ritkán készlet megállásra.

De a Corvin Mátyás nevét suttogó, zord időket megélt csúcsíves templom – ifjúságom csatangelőseinek valaha legpompásabb irányjelzője, mely tövében az otthon várt reám – mit sem változott: nekem ma is ugyanúgy az égig ér, miként egykoron. Hálával gondolok a néhai ferences János barátra, aki nagy királyunk óhaját híven követve, a kincses város legszebb emlékművét álmodta meg. Az erdélyi gótika eme visszafogott, monumentális tömbje, mely áldott szerepben líránkban és prózáinkban minduntalan feltűnik, annyit mesélhetne önmaga viharos múltjáról, dicső napjairól, hogy az – a magam szerénynek mondható, ámde mégis óhózzá fűződő emlékeivel megtűzdelve – oly végtelen patakká duzzadna, aminek lejegyzésével nem is igen próbálkoznék. Elég róla talán ennyi: ő, a tekintélyt parancsoló, aki máig dacol az idővel, csúcsán a múltidézés legszebb háromszögű piramisával megkoronázva, amelynek látványa-tudata világító bójaként jelez, a sors számomra kijelölt, ismeretlen útjain.

Belsőjének puritán méltósága felemelő. A falakról, melyek alatt az Apafiak nyugszanak, az erdélyi heraldika ősi, nemesi címerei tekintenek alá. Rég magukba zárták a múltat. Köztük töpreng a történelem. Óaranyá fakult sisakdíszek, pajzsok olykor meg-megcsillannak a színpompás üvegablakok délutáni ajándék-fénysugarában. Hányszor betűztem Erdély nagyhírű családneveit – Bánffy, Bethlen, Kendeffy, Rhédei, Wesselényi, vagy: Teleki, Zeyk, Tolalagi, Mikes, Beldi... –, miközben az ég felé törekvő csillagboltozat alatt felbúgott a barokk orgona magasztos hangja. Őértük is.

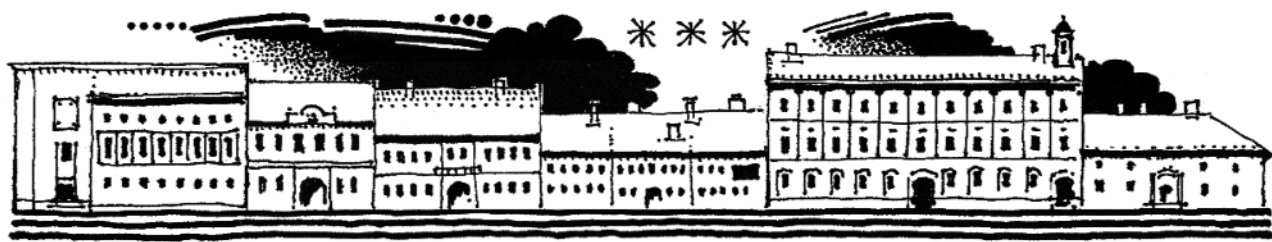
Éme égi hangszer számomra egykor hallhatóvá, mára újra meghallgathatóvá tette az ifjúkori éveket. Zengése az utcaképhez tartozik, immár véglegesen. Bach és Frescobaldi, Liszt és Mendelssohn szívmengető fűgái mélyen átitatták a magasba szökkenő kőfalak hűvösét.

Gyakran álmodom Kőfaragó Benedek és Elias Nicolai gondosan megmunkált templomi szószerének reneszánsz virágairól is: festett erdő-zöldjeiről, éjszaka-kékeiről és buzgó vöröseiről. A fölötté szárnyait bontó, a reformátusok címeréből kilépő pelikánt számtalanszor megcsodáltam. Valaha még biztatgattam is: röpj, most röpj! De teste mozdulatlan maradt, nem hallgatott rám. Mozdulatlan őrizi Farkas utcai fészket. Hűséggel.

Az Isten háza mellett rogyadozva áll az Apafi Mihály fejedelem által alapított Kollégiumi Nyomda törpe házsa, ahol a Hollandiát megjárt Misztótfalusi Kis Miklós, a nagyhírű betűmetsző és tipográfus munkálkodott valaha. Tőle még a nagy Cosimo de Medici is szállított firenzei nyomdája számára, mesterien cizellált betűkészleteket. Később diákmenza színhelye lett az épület. Akkori szóhasználatunkban: konviktus, a bablevesek, lencsefőzelékek és lekváros-lapótyák környék-szerre megbecsült, látogatott otthona. Felidézem magamban ízeit, illatait ma is érzem, hisz homályos ebédelőjének kopottas asztalai mellett, ahol időnként a múlt fanyarkás illata terjengett, magam is számtalanszor vártam soromra. Kint, a templomfalat támasztó, szűkös udvaron, Boldogasszony havának csikorgó téli reggelein, titkolózó ködben, gyakran illant magasba (pernyével kergetőzve) az égett selyemszalma illata; megtűrt disznóvágások visszafogott vigalmától kísérv; internátusban lakó diákok nem kis öröme.

Átellenben, a teológiai tanárok sárga, emeletes sarokháza áll. Mindenkor a kolozsvári szellemi élet jelesei lakták. Ma is feltűnik előttem Maksay Albert, Tavaszgy Sándor, Juhász István vagy a szikár Dobri Janó és a nagy tiszteletnek örvendő brill okuláris gyermekorvos, Tonk Emil alakja, akiket naponta láttam ellépkedni a hársvirágos kövezeten. Alig távolabb, egy hátsó udvar mélyéről kikandikálva, ottfelegett gémeskút csücske bámészkodott felém. Göcsörtös szárát búsan lehajtotta, eljárt fölötté az idő; tán még azt is megérezte: nem sok hasznát veszik ettől fogva már. Néhány lépés után a hajdani ispotály meggörnyedt sziluettje következik, mely híven kíséri a barokk esperesi laknál váratlanul elszűkülő utca nyomvonalát. Szerény homlokzatának vasráccsal lezárt ablaka előtt, gyermeki kíváncsiságtól hajtva, valamikor jó magasra ágaskodtam, ma, ugyanott, talán már hajolnom is kéne. Fölötté bevéssett évszám: 1656. Majd mindennap láttam. Habár előtte sűrűn jöttek mentek a sietős esztendő, cirkalmasan szép vonalrajzolata soha nem változott, csak megmaradt a régi.

Aztán a templom tövében, a parányi főtér nagylelkűen kitárulkozik. S amint az ünnepektől hársak felibbentik illatozó zöldfüggönyüket, máris ádáz küzdelem látványa fogad: Szent György, a lovagrendek és fegyverkovácsok patrónusa, immár 1373 óta vívja

A Farkas utca déli sora folytatódólagosan: az Állami Levéltár, a Nemes–Betlen, a régi vármegyeháza, a Karcsay házak, a Báthory István nevét viselő egykori katolikus kollégium, a volt piarista rendház.

elkeseredett bronzcsatáját a fém-hűvösébe dermedt sárkánykígyóval. Diocletianus császár kedvelt vitéze volt, aki a keresztények üldözése helyett inkább a mártírhalált választotta. Ám ércben továbbélő szíve – amint azt hallani vélem – néha ma is meg-megdobban. Tán ennek köszönhetően vészelte át a viharos múltat, és vélhetően láthatatlan glóriája oltalmában, átvészeli majd a jövődőt is. A hitében rendíthetetlen lovag pedig tudja: óvnia kell erejét, hisz az ó-kollégium, a szellemet tápláló anya, az Alma Mater, számtalan sárkányfajzat zaklatásának volt a zivataros idők során már eddig is kitéve, s bizonyára lesz ezután is(!), emiatt sűrűn szorult védelemre. Márpedig a védelem, ha keresztes lobogóra bízta a sors, rendszerint jó időben meg is érkezett. E világhírű alkotás páratlan ihlettel megáldott szobrászmestereinek neve ugyancsak Szamos-parti városomat idézi: a Kolozsvári fivérek, Márton és György gótikus műremekének képe, hírnevéhez méltón, rég bebarangolta a nagyvilágot.

Tudom, az alig pár száz méteres hársfa-sétány, mely a romantikus kis teret ölelgeti, nem oly világhírű, mint az Unter den Linden, a Champs-Élysées vagy a Via Appia. Az is nyilvánvaló, hogy szűkebb környezete nem egy Montparnasse, nem Oxford, és a Cartier Latinnal sem mérheti össze magát. Nem is Firenze és Velence sem. A Farkas utca mindössze a benne felcseperedő erdélyi nemzedékek szellemisége által megvilágított derengő sugárút, amely szerény volta ellenére is, oda s vissza, nem egyszer hálózta már be kerek e földtekét. Ám ha ezt netán mégsem sugárútként tette volna meg, akkor legalább vándorösvény formájában bizonyára igen; melyen üstökösei minduntalan visszatérhettek, múltbéli nyomvonalukat időről-időre bejárva.

A kis tér felett ráérősen lebeg a múlt. Bizonyára Seneca bölcs szavai is ott keringenek vele együtt az aranyárgán öszülő harsak között, olykor figyelmeztetvén a kisdíakot: *non scolae, sed vitae discimus*. És hogy valóban *nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk*, hasonlóképpen világos tartalma a néhai bölcs professzor, Apáczai Csere János megfontolást érdemlő üzenetének is, mely elhíresült kolozsvári, kollégiumi székfoglaló beszédében hangzott el 1656-ban: *De summa scholarum necessitate* címmel (Az iskolák felettébb szükséges voltáról). Vajon a véletlen játéka lenne, hogy a régi esperesi lak fölött látható évszám ugyanezt az esztendőket idézi?

Kolozsvári, Farkas utcai, Református Kollégium

Hány küzdelemben megerősödött vagy megtört emberélet őrizgette évszázadokon át tarka, soha nem fakuló színeidet, távolból felderengő emlékeidet, a mindenkor hű lelkek titoktartó, csilingelő bársonydobozában! Hány orgonaszirom, délibábos szerelem

és álomkép hullt el ballagások harangos virágillatában a tudás eme utcájának kövezetén; és hány remény emelkedett kezdetben félszegen, később határozott szárnycsapásokkal magasba, hogy előbb-utóbb, a homlokzaton trónoló, megsápadt óralap, az idő láthatatlan pergő mánusával egyszer úgyszólván megrostáljon...

Én is elhoztam magammal jó néhány kitörölhetetlen esztendő tarka árnyalatának hol több, hol kevesebb sikerrel kikevert színvilágát. S e színvilág azóta mesélő képsorokká állt össze, mélyükön a valóság kőkemény grafitceruzájának fekete kontúros rajzolatával. Gondolat-vázlataimon mozdulni látszik a reszketeg vonalháló. Sorba rendezi őket az emlékezet. S ahogyan mozgó körképen megtörténhet: újra életre kel minden, ami már elmúlt egyszer. Szenczi Molnár Albert, Gyulai Pál, Bethlen Miklós, Kemény János, aztán Makkai Sándor, Kacsóh Pongrácz, Reményik Sándor, vagy Kós Károly, Huszár Albert, és más, protestáns erdélyi szellemben nevelkedett kiválóságok lépteit visszhangozzák szerte az évszázados kúria-falak, a vénülő folyosók, miközben a vissza-visszatérő dallam ismerős akkordjai csendülnek fel – *Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus, azaz: Addig örüljünk, amíg fiatalok vagyunk...* Ámde a nagy nevek mellett másoké a feledés ködébe merült: a mindenkori halkán meghúzódó névteleneké, a Nyilas Misi-ké, a tiszavirág életű háborús diákhősöké. Az utóbbiak emléktábláját, amelyre még tisztán emlékszem, évekkel ezelőtt mintha maga a föld nyelte volna el. És pusztán emlékké lett a kisharang, miként a hajlott hátú pedellus, Márton bácsi bigegő szilуетt-képe is, ami maholnap tán örökre elvész, valamelyik távoli folyosó homályt rejtegető kanyarulatában.

És íme: lomha csoszogással feltűnik a beteljesült diáknyarak legszebb pillanata: *Ó, IÓ, CIÓ, ACIÓ, KÁCIÓ, AKÁCIÓ, VAKÁCIÓ!* Amikor a számárvezetón baktató, kusza ákom-bákom vonal végre megpihenhet, amikor Newton almájának elnyűtt diákzseb mélyén fényesedik orcája, ahelyett, hogy Földre hullva, új törvényt teremne; amikor a még távolban kocogó, ráérős ősz türelmes kalangyába dobálva várják a némaságra intett matematikai számhalmazok.

Ez itt, most, a Kisasszony hava! A nyugalmas szilenciumé.

A nyár, elpilledve, az őségi kollégium tágas kúriájának tenyerén pihen. Elszórt örömök porával meghintett udvarának kihalt sarkait kutakodó szellő járja be, céltalan kergetőzéssel, mindvégig hancúrozó kiscsikójára várva. Majd megnyugszik. Elcsendesedik. Akárcsak Dávid bácsi, az új épületszárny huszárbajszú pedellusa, akinek arcát múltó évtizedek

A Farkas utca északi sora sora nyugatról keletre haladva: a tudományegyetem, az Egyetemiek Háza, a Pataki-Tollas ház, a Teleki palota, az egykori református leányiskola, a kollégiumi tanárok házsora

reszketeg vonalai firkálták tele; akinek morranására hallgataggá szelídült az iskolacsengő máskor olyanra beszédes nyelve. Messze ballag a gyermekzsivajban elkopott esztendő. Miként messzire szállt a hosszú-szünetek diáksalगतó sült döblec édesen párolgó, selymes illata is.

Mintha minden az idő múlására várna...

És az Alma Mater elbóbiskol. A Bel-Farkas utca évszázados nyári álma csendben magához öleli.

Ámde Szent Mihály havának beköszöntével hamarjában új ruhát ölt magára a környék. Hirtelen-pironkodó falevelek hullnak kertek megfakult zöldjébe, udvarok felkapott porába, és hullnak, egyre hullnak, mint nyárvégéi arany- és rubin-hóesés. Csöndes, iskola-hívogató üzeneteit az első hús fuvalattal betoppanó bágyadt őszfutár szanaszét szórja.

„... ősz mosolyog a nagyudvar felett, / S a hűvös, késő őszi nap sugára // Megilletődve, elfogódva száll / egy kisdíáklány aranyos hajára” – emlékezik Reményik Sándor. És újra zeng, zsigong a tudományillatú utca.

Moccannak az állóképek. Moccannak az ismerős arcok. A folyvást szorgoskodó esztendő emlékmorzsoló távolából néhanapján visszacseng egykori pajtásaim önfeledt nevetése; de felsejlenek a professzori kar illő tisztelettel övezett személyiségeinek arcvonásai is – a kiválóké, a diákbarátoké, a mindenkor felejtethetlenségé. Közben a toronyóra szívverése, nem spórolván a határtalansággal, egykedvűen porcióz az időből mindenkinek, igazságosan. Eleinte így távolodnak észrevétlenül, később így kallódnak el az évek. Velük együtt a fiatalság egykor végtelennek hitt pillanatai is. *Carpe diem! Ragadd meg a napot!* Régvolt latinok bölcsessége így figyelmeztet elmenket a múlandóság közeledtére. És – a tudás évszázados nyelvén – hadd álljon itt egy másik, hasonlóan fontos jelzés, melyet ugyancsak emlékeztetőnek szántak: „*Litteris et pietati sacrum MDCCCI (A tudománynak és a kegyességnek szentelve 1801)*. Merthogy e szavakat olvashatjuk a kollégium ívelt kapubejárata fölött, kőtáblába vésve. És e néhány szó mögött egy valódi Pantheon magasodik, kopottasan, máladozó vakolattal, ámde mindvégig annak tudatában, hogy mégiscsak ő az erdélyi szellem felemelkedésének párját ritkító otthona; kislegényeké, ifjaké, maturandusoké; vagyis mindazoké, akik hol fekete, hol fehér esztendőkkal kergetőzve szomjaztak a reményekkel hitegető jövőre. Akiknek a ballagás orgonavirág-illata sikerekkel és kudarcokkal, mosolyokkal és könnyekkel megpakolt, lélekhez simuló, soha el nem hagyható úti tarisznyát akasztott egykor a vállára.

Az istenháza vándorló óriásárnyékában hajlott deszkapalánk mögött húzódott meg a belvárosi református lelkész hivatalt zöldellő birodalma: az egy-

kori Haranglábkert. Nevét a toronynélküli templom szomszédságában felállított faszerkezetű építményről kapta. Nyoma sincs már. Kemény kétszáz esztendeje múlt, hogy elhamvasztotta egy baljóslatú pillanatot fellángoló, tüzes nyelve. Ám a valamikor felszentelt harang helyén, gyermekeimben, óriás-diófa illatos vitorlája bomlott az ég felé; szemünk előtt a világ baját eltakarta, miközben különleges aurájával óvatosan balzsamozta a tűnékeny esztendő megőrzésre érdemes relikviáit. Az emeleten lakó László család gondozta a kertet. Dezső bácsinak, a tudós lelképásztornak, a vallásánárnak, szerkesztőnek és levéltárosnak, az *Erdélyi Fiatalok* irodalmi mozgalma lelkes szervezőjének szikár alakja számomra (tudom, másoknak is!) feledhetetlen, miként egész személyisége. Két kisebb fiával néhanapján olyanira megkergettük Winnetou és Old Shatterhand szellemét, hogy tán még ma is ott köröznének félelmükben a nagydiófa árnyékában, ha szépséges lombozatát egy éhes balta harapása, jó néhány évvel ezelőtt, el nem küldte volna az örökös vadászmezőkre.

A kert mellett emelkedett az otthonom. Az 1830-as években Leder József és Winkler György tervei szerint emelt tanári lakások halványzöld iker-házsora. Megvalósult álmaim és kudarcaim feledhetetlen színtere. Neves professzorok laktak már első pillanattól kezdve boltíves földszintjé, tágas, hársakkal árnyékolt emeleti lakásait. S mivelhogy Apáczai nagy múltú kollégiumának akkoriban Édesapám, Árkossy Sándor volt évekig az igazgatója (földrajzot, történelmet és csillagászatot tanított), így magunk is évtizedeken át élvezhetjük eme tanári lakosztályok vendégfogadásra teremtet, megtisztelő levegőjét. Az ott lakó nagy elődök népes sora nem kisebb neveket rejt, mint Gyulai Pál tanár-kritikusét, a lapszerkesztő Kovács Dezső és Gönczy László igazgatókét; de az író Kuncz Aladár és a költő Apáczai Lajos szintúgy hosszú éveket töltött eme Kollégiummal szemező lakások valamelyikében. A földszinten emléktábla jelzi, hogy 1827-ben ott született Szilágyi Sándor, az erdélyi történetírás kiemelkedő személyisége. Tulogdi János professzort, a természetrajz és geológia professzorát gyakran láttam hazafelé ballagni; alattunk pedig Tárca Bertalan ének- és zenetanár, az Erdélyi Dalos Szövetség egykori elnöke lakott.

Még a keskeny Minorita utca előtt, újabb iskolaépület hirdeti a sarkon, hogy az ezernyolcszázas esztendő első harmadában ott nyílt meg a *Belvárosi Református Leányiskola*, amelynek látványa bizony azóta feledésbe merült, miután alapos változások történtek rajta. Új arca nem is illeszkedik különösképpen az utca történelmi hangulatához.

A sarok után, napnyugat irányában, a Teleki-ház erkélyes-oszlopos, késő barokk épületének nyugal-

A Farkas utca északi sora folytatólagosan: a református parókia, a régi parókia, esperesi hivatal, az egykori ispotály, a teológiai tanárok háza.

mat sugárzó (némileg a főtéri Bánffy-palotára emlékeztető) homlokzata fogad. Az 1790-ben Budapesten született Teleki József örökölte e tetszetős épületet. A Hunyadiak korának későbbi kiváló kutatója, aki úgyszintén a református kollégiumban végezte tanulmányait: hat éven át Erdély kormányzói tisztségét is ellátta. Ő lakta valamikor az udvari árkádsorral díszített falakat, ámde nekem ennél többet jelentett, ha az utca felőli traktus földszinti ablakait tárva nyitva találtam, s így lopva betekínthettem Szopos Sándor kolozsvári festőművész műtermének számomra akkor még ismeretlen, viszont egész további életemre mély nyomokat hagyó világába.

E főúri palota mellett szerénykedve gubbaszt a Pataki-Tollas ház. Megsüppedt falaiból rám köszönő csöppnyi ablakai maholnap már a föld szintjén állnak, ahonnan ezek után bármikor kilépve, akár el is indulhatnak kedvükre egy holdas éjjelen, Szent György viadalának csodálatára.

És akárcsak Dávid mellett Góliát, úgy meredezik tőszomszédságában az 1930-ban megépült, később négy esztendeig a Mátyás király nevét is viselő *Diák-ház és Étkezdé*, mely ifjúkorom és egyetemista éveim emlékezetes zenei hangversenyeinek máig feledhetetlen színtere volt.

Átellenben, a hársfalombok mögé meghúzódó homlokzatról gróf hídvégi Nemes János és gróf bethleni Bethlen Polixéna házasságára utaló családi címer bámulja a járókelőket. Ma ez a tisztos főúri épület az egykori Erdélyi Múzeum-Egyesület égisze alatt egybegyűlt levéltári anyagok féltett kincseit őrzi. Bizony, jó lenne valamikor, csendes meditáció közben, a múlt illatát rejtegető papírlapjainak titokrejtő világában elmerülni.

Közvetlenül mellette, a régi Vármegyeháza zajosabb időkre emlékezik, miután az 1896-os esztendő tavaszán, a millennium évfordulójára megrendezett emlékgyűlésnek adott otthont. Ám szerencséje nem volt hosszantartó: hamarosan magára maradt, mihelyt hivatalai a város túloldalán tágasabb épületbe költöztek. Ezután eladták. Bérház lett belőle. Ma is az. Valamikor gyakran megfordultam levegős, csillogó padlózatú emeleti termében, műpártoló, ismerősöm meghívására, gyakran ismétlődő, vitákkal fűszerezett baráti látogatások alkalmával.

Az imitt-amott virágfüzéres, máshol barokkos arculattal díszített, úgynevezett Karcsay-házak a déli oldalon, mint három jó barát, szorosan egymáshoz simulnak. Valaha a piarista rend birtokában álltak. Emlékeim szerint a szélesre tárt ablakok mögül minduntalan egy valódi diákszállás életzajokkal fűszerezett lármája áradt; legalább is én így véltem arra tartó útjaimon a kiszűrődő hangokból meghallani.

Ezután máris a református kollégium méltó vetélytársa fogad: hisz tekintetem előtt magasodik a je-

zsuiták jogutódjaként továbbélő, hírneves piarista főgimnázium empire stílusú épületének komor tömbje. (A szellem e két otthona, a mindennapi szóhasználatban röviden: „Ref”, illetve „Piar” volt). Mária Terézia 1777-ben kiadott és *Ratio Educationis* néven elhíresült rendelete, mely a tankötelezettséget írta elő, új lendületet adott a kegyesrendiek várossszerte népszerű intézményének. A piarista konviktus, a *Nemes Ifjak Konviktsusa és Rendháza* közvetlenül őmellé igazodik. A jezsuiták hármass-betűi olvashatók a kapuboltozat fölött: IHS, azaz: *Jesus Hominum Salvator*. A magasban nemesi címerpajzsok jelzik, hogy a Báthory-Apor szeminárium ősi épületébe léphetek be, ión oszlopokkal díszített barokkos kapuzatán. Sok más neves személy mellet, a viharos életű altorjai Apor Péter is e boltívek alatt kezdte tanulmányait, aki *Methamorphosis Transylvaniae* című tekintélyes művével a tizenharmadik századi erdélyi történetírás kiemelkedő alakja lett. Persze, változó idők jártak erre is, mint minden felé a környéken. Az épületegyüttes egykor *Mária Terézia Fiúnevelde* néven működött, majd a szabadságharc idején katonai fogda lett; sőt, ideig-óráig még siralomház is. Ámde refektóriumra mindenképpen szemgyönyörködtető.

És a változó korok, a múlt ismétlődő viharai, az erdélyi történelem kusza erdejében gyakran tették próbára e hely kisugárzását, a *genius locit*, melynek aurájában vallás és tudomány békésen járhatott kéz a kézben, annyi évszázadon át. Mégis, elérkezett a pillanat, hogy egyetlen épületnek sorsáldozataként – önhibáján kívül – kelljen kanossza-útját bejárnia, mely, úgy tűnik, még ma sem ért teljesen véget. Az utca nyugati felét uraló sárgabarnás klinkertéglás új egyetemi épületről van szó, mely az idők során a Ferenc József, a Ferdinánd, ma a Babes-Bolyai nevet hordozta magasba törő timpanonja homlokzatán. Különleges jelentőséggel felruházott földjében már évszázadok óta a tudomány magvai csíráztak, így zaklatott korunkban ehhez méltó szerepet vállalt magára. A zord idők a Mayer Ede által megmintázott allegorikus szobrokat (a névadó osztrák császár és magyar király alakjával együtt), melyek valamikor a kifürkészhetetlen távolba tekintettek a város felett, rendre széthordták, megcsonkították, megsemmisítették. A szellem városának oktatói gárdáját is meghurcolták, nem egyszer. Am a lelkiismeret szabadságának személyre szabott elviselhető határai kiismerhetetlenek; ezt testesíti meg számunkra Szabédi László és Csendes Zoltán professzorok tragikus sorsú emléke is.

S noha az idő vasfogatól megviselten, de állnak még az utcavégen a Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király 1581-ben Vilnában kelt alapító okirátával szentesített, első kolozsvári egyetem falai, ahol valamikor, akár „babéros, mesteri és doktori fo-

kozatot” is el lehetett érni. Családunk kedélyes, régi ismerőse, Fejér Miklós, a magyar nyelv és irodalom tanára, akkoriban az öreg várfalra bámészkodó emeleti traktus néhány tágas helyiségét lakta, így magam is számtalanszor kocogtam végig a huzatos folyosók idő marta kövezetén, messze elröpült diákok láthatatlan nyomában lépegetve. A kapu fölötti boltívben meghúzódó Szent József-szobor után, az egykori fiúnevelődtől – miként magam is többször fültanúja voltam –, napi szóhasználatban jobbára csak *Szent Jóska* néven emlegették. Amott pallérozta magát báró Jósika Miklós, a regényíró, és a székelyföldi Zágón büszkesége, ifjú Mikes Kelemen, Rákóczi fejedelem hű kamarása. Akkor még nem sejthette, hogy a Farkas utcai templom csúcsán pihenő Sarlócsillag, mely a kollégiumtól napkeletre tündökölt, számára a hosszú száműzetés irányát, immár a messzi Rodostó magányát jelzi. Nem is késlekedtek soká: hamarosan bekopogtak az idegen föld sovány kenyerét kínáló évtizedek. S miközben a honvágy szüntelen gyötötte, kis hazája egén vélte megpillantani az egyre gyengébben pislákoló fényt, feljegyezvén: „*Zágón felé mutat egy halovány csillag...*”

Ám a múlandóság pillanatai bekopognak a Farkas utcába is...

Végérvényesen eltűnnek képek, az amúgy is egyre fakulók között, melyeket a régmúlt viseltes fátylával borított le. Csakhogy mégis kedves utcám porcikája valahány tünező szép rajzolat, amelyeket lelki tárlatom titkos termeinek gondosan őrzött falán bármikor oly szívesen megcsodálhatok.

Hisz hol van már az 1821-ben, klasszicista stílusban megépített Thália otthona, az első magyar kőszínház képe? Ahol a fáklafényes esték parádés dívája, Déryné Széppataki Róza, a magyar színészet erdélyi Akropoliszának eme templomába belépve, a tágas nézőtér látványára így fakadt ki: „*No, már itt lehet bátran a hangot kirepíteni a publikum közé*”. És a kolozsvári, világot jelentő deszkákon lépett függöny elé Jászai Mari, E. Kovács Gyula, Szentgyörgyi István, csupán három csillag a legnagyobbak közül. Bezzeg, a fátum ezúttal nem volt igazán kegyes. A jellegzetes arculatú épületet, a Farkas utca egyik legsebbe, messze földön híres szimbólumát, végül lebontották. Az olykor virághavazásban ünnepelt esték emlékeit, 1906. június 17-én, megható búcsúelőadáson, Tiborc és Bánk közösen siratta el.

És hol van az 1720 körül befejezett jezsuita, később piarista akadémia dísztelen, barokk homlokzata, amely a jelenlegi, neoreneszánsz épület helyén várta a szellem hű barátait egykoron? Bizony, mára az is csupán Veress Ferencnek, Kolozsvár szorgalmas krónikásának halovány, első-fotográfiáin muto-gatja tudós esztendőikben megöregedett, magas homlokát. Pedig valamikor ő is hozzátartozott az iskola-utca díszletvilágához, amely, azóta, letűnt idők feledésbe merült színjátéka lett.

Viszont arra magam is igen jól emlékszem még (miután nem egyszer kuporogtam bejárata ívesre koptatott grádicsain), amikor köddé vált a múlt ereklyéi iránti mélységes apátia ítélőszéke előtt néhány Szakács István uram földszintes-verandás házikója is, amely a kálvinista egyházközség 1664. évi leltárkönyvébe foglaltak szerint: a kollégium közelében állt, és „*kiben lakott Apátczi Uram*”. Ha más nem is, de talán még a vénülő hársak megemlékeznek ró-

la, úgy estefelé, egymás közt suhogó beszédükkel. Aztán eljőhet még az idő, mikor is a meghurcoltatott történelem elhulló kártyalapjai közt egyre reménytelenebbül kutat majd az emlékezet. De a pótlás sem mindenkor üdvös, lám, az Apátczi-ház poraira felépített Akadémiai Könyvtár épülete, mint zordon kreatúra, immár örökre vérző seb marad az utca fájdalmasan elrúttított arculatán.

Úgy érzem, néha csalókéának tűnhet az elfogult képzelet alkonyi szüleménye, egy-egy homályos árnykép sejtése, a kemény valósággal történő összehasonlítás viszonylatában. Sőt, az is meglehet, hogy a külön-külön észlelt hangok tisztasága is olykor hagy maga után némi kívánnivalót. Ámde az összhangzat, ha végezetül mégis felemelő és tisztán csengő, akkor talán érdemes volt az odafigyelésre. A láthatatlan még nem egyenlő a nem-létezéssel. Mert falakban is képes tovább élni a lélek, és kapualjakban is, és kapukilincsekben is, ha valaha befogadó ott-hont jelentett számára környezetének bársony-kövi-lága.

Noha ritkulni látszik a csatasor, azért tart még a játszma. Az élet-sakktábla fekete-fehér-igen-nem mezején áll még a Szabók *bástyája*, Szent György *lova*, az elbágyadt *őszfutár*. Velük van még esély. *Dum spiro, spero.* – *Míg élek, remélek...*

Végül még egy kérdés: Hell Miksa asztrológiai mérőműszerei vajon megvannak-e még az egykori kegyesrendi Piarista Főgimnázium titokrejtő szertáráiban? Azok, amelyekkel a nemzetközi hírű tudós, bizonyára nem egyszer kémlelte a Tejút pislákoló lámpásainak, mennyboltra kifeszített, reszketeg fénysorát. Jól emlékszem rá: magam is számtalanszor megcsodáltam Farkas utcai langyos nyáresteken, mint bomlik ki lombkoronák öleléséből az ég sötét barázdája mentén, Isten végtelen csillagvetése. Eközben, a fölém boruló határtalanság fekete köpenyén, egy-egy parányló fénypont lassan megindulni látszott, és hamarjában tovasuhant. Lehullt. Alig messzebb, mint a szomszédos Petőfi utca. Talán épp az örökké kitért vasrácsos kapu mögé, ahol a Hársongárdi temető békés Pantheonjának lágy halmai várakoztak rá.

A sárkányölő hűvös lovas szobrát lézengő, száraz falevelek táncolják körül.

Már-már a hársvirágillatú emléket is magával ragadja egy havasokról besomfordáló, metsző fuvallat. Ilyen idő járja. Szent András hava közeleg.

Gondolom, már be is fordult az utcasarkon. Bár mely pillanatban itt lehet.

Amint belép, dermesztő hótakarójával beborítja a Farkas utca évszázados kövezetét.

Tökéletes a csend. Ám az orgona mintha hallgatózna...

Netán mégis csak hallszik valami a messzire elszökött nyárból?

Úgy tűnik, igen.

Tücsökciripelés a csillagmezőkön...

Budapest, 2009. július 9.

ÁRKOSSY ISTVÁN

Írott szóval a megmaradásért

XIV. Kárpát-medencei napok. Budapest, Magyar Kultúra Alapítvány, 2009. szeptember 25–27.

Az idei rendezvény felhívása minden olyan magyart megszólított, hogy vegyen részt a könyvbemutatón, az irodalmi kávéházban, akik „fontosnak tartják anyanyelvünk és nemzeti hovatartozásunk megőrzését, szülőföldünkön való megmaradásunkat”.

A rendezvény három napjának műsorait Szilaveczy Csilla állította össze, gondos körültekintéssel konzultálva az anyaországi és a határokon túli irodalmi műhelyek szerzőivel, szerkesztőivel. A névsor végül is igen reprezentatív volt. Olyan előadók szóaltak meg, akik hűségesen számot adtak sáfárságukról, akik – emberi mércével – „hűeknek bizonyultak a kevesen”, ezért többre bíznak ezután. Ugyanis nincs más lehetőségünk – itt és ma – mint órállóként még jobban vigyázni a strázsán. Bőven van ugyanis mire vigyáznunk. Először is rá kell ébrednünk rendkívüli gazdagságunkra. Mondhatni, hogy bár ezer sebből vérzik a magyar nemzet a körbe-csonkítás miatt (köz tudott, hogy egyetlen centiméter sincs Kis-Magyarország körül, ahol megmaradt volna a régi, ezer éves határ), lassan kezdenek begyógyulni a sebek, s Kós Károly Kiáltó szava mindenütt érvényre jut, ahol magyarok élnek és valamilyen szintre elérkeztek nemzeti identitásuk felvállalásában: gazdasági és szellemi műhelyeket hoztak létre.

Mindenkor felszínre kerülnek persze a napi gondok is, számba kell vennünk a soron következő veszteségeinket. Most az ülést megnyitó dr. Koncz Gábor, az MKA igazgatója S. Benedek András kárpátaljai irodalomtörténészt búcsúztatta. Megható volt, hogy a határon túli irodalmárt a teljes Kárpát-medencei irodalmi élet legjelentősebb képviselői búcsúztatták: összetartozunk, tehát együtt sírunk a sírókkal és együtt örülünk az örvendezőkkel.

Az Ápoljuk, őrizzük és tartjuk meg anyanyelvünket c. irodalmi tanácskozást Tókéczki László és Vári Fábián László előadása vezette be. Tókéczki előadásában kitért a magyar nyelv sokszínűségére. Rámutatott gazdagságára és folyamatos gazdagodására. Sok elszakított régióban színesen, szépen, gazdagon árnyalt szókincsel beszélnek, nem úgy, mint az elszegényedés útjára lépett mai világnyelvet, az angolt (a más anyanyelvűek általában néhány száz szóból álló szókészlettel beszélnek a világnyelvet, ami rohamosan leszegényíti, megfosztja árnyalataitól). Nekünk magyaroknak olyan gazdag történelmünk, hagyományaink vannak, hogy nem kell azt most kitaláljuk a 21. században, mint másoknak.

Szilágyi István, a kolozsvári Helikon főszerkesztője kilátásba helyezte, hogy némely dologban az anyaországiaknak igencsak fel kellene kötni a fehérneműt, ha nem akarják, hogy a közeljövőben az immár (történelmi hagyományainkhoz híven) dinamikusabban fejlődő, amúgy is néhány ezer négyzetkilométerrel nagyobb Erdélyhez csatolják.

A szlovákiai magyar pedagógusok és szülők lapját, a Katedrát Lacza Tihamér, a pozsonyi Pátria Rádió munkatársa mutatta be. Nagyon könnyen elhisz a magyar ember mindent, pedig egyik közmondásunk is figyelmeztet a csapdákra: messziről jött ember azt mond, amit akar. Mi is – mármint a magyar miniszterelnök – elhittük Ficó szlovák miniszterelnöknek, hogy a szlovák nyelvtörvény nem a magyar

nyelv ellen született, hanem a szlovákért... Ezt csak mi, felvidéki magyarok érezzük szülőföldünkön, mert nem telik el nap, hogy ne figyelmeztetnének bennünket: itt ne beszélj magyarul! Pedig ezer évig a teljes Kárpát-medencében bármilyen nyelven lehetett beszélni, és a magyar urak, a többségi magyar nemzet nem háborodott fel azon, hogy valaki nem tudott magyarul, azaz az állam nyelvén. Szinte értelmetlen, hogy nekünk, magyaroknak, az ilyen helyzetekben nincsenek érveink. Ugyanis annyira idegen tőlünk a mások elnyomásának, jogaik megkurtításának a gondolata, hogy itt Erdélyben is, képtelenek vagyunk elmondani a tényt, hogy a székelyeknek ezer éves az autonómiájuk, s csak Trianonban veszítették azt el, és azóta is hiába harcolnak érte, süket fülekre találunk.

A kárpátaljai Együtt c. folyóiratot, annak alapító főszerkesztőjét, a tanácskozás napján eltemetett S. Benedek Andrást Vári Fábián László és Dupka György mutatták be. Univerzális kiadót hoztak létre a lap munkatársai számára, ezideig több mint száz szerzőnek jelentettek meg kötetet. Füzesi Magda és Lengyel János a Kárpátaljai Hírmondót mutatták be, őszinte optimizmussal állították, hogy „amit a hatalom erőszakkal elvesz, azt a szerencse, az idő egy szempillantás alatt visszaadhatja”.

Másnap az Irodalmi kávéházban Csörgits József szólította a közelmúltban megjelent és a megjelenés előtt álló kötetek szerzőit. Itt kapott szót az erdélyi küldöttség is. Szabó Zsolt főszerkesztő a Művelődést mutatta be, jelesen a lap múltjából idézett eseményeket, érdekesebb és időt álló írásokat, majd a Művelődés Kiadó köteteit mutatta be, többek között a Benedek Elek emlékévképcsén a Cimborát s a benne megjelent Szentimrei Jenő Verses magyar krónikáját.

A Művelődés Kiadó tervei között szerepel alulírott *Csak ez nékünk vigasságunk – 300 ének konfirmálónak* c. gyűjteménye, amelyről szerzője beszélt. Bemutattuk a könyv keletkezésének körülményeit, szükségességét, valamint struktúráját. Az összeállítás hét fejezetbe tagolja a kötet anyagát: I. 25 genfi zsolttár, II. 25 dicséret, III. 150 magyar népdal, IV. 25 névnapi köszöntő, V. 25 históriás ének és deákdal, VI. 25 magyar nőta és VII. 25 ráadás – „Ami szinte kimaradt”. Mivel többen ismerték a 42. genfi zsolttárt, zárásként

A hat országból érkezett hallgatóság.

Dr. Koncz Gábor, a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója szólítja rendre a régiók képviselőit.

közösen elénekeltük. Este pedig néhány ismertebb magyar nótát is elénekelt a társaság jobb énekhanggal megáldott része.

A könyvbemutató legmeggrázóbb, legelgondolkodtatóbb ismertetőjét vasárnap, a Peremvidékek magyarsága c. szociográfiai műhelyek bemutatásában tartotta Teleki Júlia, aki a Hol vannak a sírok c. dokumentumgyűjteményét mutatta be. Hihetetlen, hogy milyen szörnyűségek történtek a Vajdaságban, szülőfalujukban a magyarokkal. Hihetetlen, hogy mindezekről nem tud (nem akar tudni?) Európa. Hihetetlen, hogy az akkoriban tíz hónaposan árván maradt szerző és a hozzá hasonlóan árvaságban felnőtt mai vajdaságiaknak még csak annyi sem adatik meg, hogy a házaikból elüldözöttekként, mindenükből kismemizett földönfutókká váltakként, ma, 2009-ben legalább egy emlékkeresztet állíthassanak meggyilkolt szüleiknek. Sőt, a hatalom ottani birtokosai kimondják, hogy ott, szüleik elkobzott földjein nem kívánatos személyek és hogy inkább szabadidő központot létesítenek a sírok felett. Ahányszor keresztel jelölték meg eddig a tömegsírokat, annyiszor gyűjtötták fel, törték össze „ismeretlen tettesek”. 2009-ben, Európában! Annyira megrázó volt Teleki Júlia – saját költségén összegyűjtött, szerkesztett, kinyomtatott, terjesztett – könyve, hogy Koncz Gábor ott helyben megígérte, hogy az MKÁ költségén lefordíttatja franciára és az EU-parlamentnek még ebben a mandátu-

Teleki Júlia dedikált könyvét boldogan köszönöm meg (Stanyó Tóth Gizella felvétele)

Bemutatkoznak a kárpátalji lapok, az Együtt és a Kárpátalji Hírmondó szerkesztői (a szerző felvételei).

mában minden egyes képviselőnek eljuttatja, hogy megismerjék a délvidéki magyarok irtásának történetét, kortársak, szemtanúk, szenvedő alanyok emlékeiből, évtizedekig féltve rejtgetett jegyzeteiből, fényképeiből összeállított dokumentumát. Az már szinte természetes következménye volt szerző adatgyűjtésének, hogy többször is halállal megfenyegették.

Ezek után szinte senki sem tudott megszólalni.

Mégis volt még igen kellemes alkalma a találkozónak: a szabadkai Ungaresca együttes, majd Dinynyés József Balladaestje, amihez csodálatosan kapcsolódott a Pap Endre citerajátéka. Ismét nyelvünk, hagyományaink, zenei anyanyelvünk, népi hangszereink kifejezési gazdagsága kápráztatta el a hallgatóságot. Bár tudván tudjuk, hogy nagyon gazdag, szép, árnyalt a magyar népi szellemi örökség, mégis eszünkbe kell juttassák ennek mai, szakavatott válogatói, megszólaltatói. Mesteri válogatások voltak. Mindhárom csokor csodálatraméltó volt. Köszönet érte a szervezőknek, az előadókknak.

Este pedig Bálint Márta marosvásárhelyi származású színművésznő mutatta be a Székely János emlékére c. összeállítást, a rendezvénysorozatot lezárandó. Így lett igazán kerek a műsor, így emlékezhettünk meg az erdélyi irodalom egyik immár eltávozott nagyságáról.

GÁSPÁR ATTILA

Gáspár Attila ismerteti sajtó alatt levő énekeskönyvét. (Stanyó Tóth Gizella felvétele)

APAI ÉLETNYOMOKON

Tóthfalussyné dr. Veress Éva 70 éves

Veress Évát több, mint fél évszázaddal ezelőtt Kolozsváron a sétatéri stadionban Boldis László atlétikai iskolájában ismertem meg. Magasugró volt, gyakran megcsodáltam, amint kitartóan gyakorol a magasság meghódításáért. Ez a pozitív vonása sajátja maradt, később, a szellemi munka csúcsainak az átugrásakor is. Az egyetemi évek alatt, még a régi Bolyain, ők voltak számunkra a nagyobb évfolyam, akikre felnézünk. Velük együtt mi is benne éltünk, abban a szellemben, amiről, akkor nem is sejtettük, hogy mennyire végigkísér bennünket életpályánkon.

Később Enyeden Horváth Zoltán vendégszerető házában megismertem édesapját, Veress Istvánt. Mindketten Bethlen-kollégiumi vendiákok voltak, és sokszor emlékeztek együtt a középiskolás múltra.

1990 után Évával újra találkozunk Nagyenyeden és Kolozsváron is. A gyerekkori baráti kapcsolat újjáéledt.

Csombordi gyermekkor

Amikor Éva életéről, munkájáról mesélt, az a benyomásom alakult ki, hogy édesapja egyénisége, hivatása, enyedi, csombordi életük, a kisgyerekkor meghatározó szerepet töltött be. Veress István Nagyenyedet és vidékét tartotta szülőföldjének, annak ellenére, hogy hosszú, tartalmas élete nagyobbik részében családjával együtt Kolozsváron élt. Nagyenyedi éveiről írja: „Hálás vagyok az Úristennek, hogy engem ide teremtett a világ közepére”, ugyanis az enyediek közkedvelt dala szerint: „gyere babám Enyedre, itt a világ közepe”. Nem véletlen az enyedi kötődés, hiszen Éva apai nagyszülei is nagyenyediek voltak. Itt vált családi vonássá a természetszeretet, amely a család későbbi éveit is átítatta.

Természetes, hogy a környezet és az emberi keret, amelyben a család élt, Évára is hatott. Édesapja sűrű hivatásbeli elfoglaltsága ellenére szívesen foglalkozott leá-

nyaival. Éva alig másfél éves volt, amikor édesapja kirándulni vitte. Előfordult, hogy a hátizsákjában cipelte magát. Ezekben az utakon ismerte meg a kislány a vadvirágokat, talán legelső volt a tavaszi hérics, amelynek a latin nevét is (Adonis vernalis) megtanulta. Ezt követte a többi növény a gyorsan kialakuló fajismeret hosszú listáján. Gyakran ellátogattak a Bagói tóhoz, amelyik egyik kedvenc túracélpontjuk volt. Az erdőktől körbevett „feneketlen tó” nemcsak botanikailag, hanem vadász szempontból is érdekes helyszínnek bizonyult. Édesapja gyakran élt is vadász szenvedélyének. A természetjárás közben megélt kalandok Évában kitörölhetetlen nyomokat hagytak. Egyszer az Urak fája felé menet kissé lemaradt, és egy őzbak csörtetés közben majdnem leverte a lábáról, megszeppent az ijedségtől, de édesapja hamar megvigasztalta.

A családra később is olyannyira jellemző kertészkedési hajlam kialakulása, a nagyszülők korába nyúlik vissza. Apai nagyapja, id. Veress István egy 10 hektáros gyümölcsösöt bérelt a nagyenyedi Gyümölcsészeti Egylettől, de a szépságú család számára nemcsak gyümölcsöt, hanem zöldségeket is termesztett. A nagymamával együtt tanítóként indultak az életbe, majd a nagypapa elvégezte a zenekonzervatóriumot, és hangszeres zenét tanított a Bethlen Kollégium tanítóképzőjében. Főállásban a gyakorlóiskolát igazgatta, közben gondozta a kertet is. Sok zenei rendezvény szervezője volt, és testvérével, Veress Gáborral ők voltak akkoriban a kollégiumi zenei élet mozgatórugói. Éva tehát elődjei révén kapcsolódik a hírneves ősi iskola történetéhez. A családi krónikában a kertészet párhuzamosan szerepel az embernevelés nemes hagyományaival. Annál is inkább, mert három legközelebbi hozzátartozója: édesapja, anyai nagyapja, azaz Nagy Béla és apai nagyapja, Veress István a csombordi felekezeti iskolába tanítottak.

Első tanítója Csombordon Fülöp

Tóthfalussyné dr. Veress Éva

István volt. Pista bácsi az aktív tanítók sorába tartozott, karácsonyi ünnepséget, fonót szervezett a falusi népnek, a kis Éva is szerephez jutott, ugyanis ő olvasta fel a gyermekverseket. Nyáron a tanító bácsival Bodokra mentek vonattal, ahol a híres bodoki rét virágzó illatára a mai napig emlékszik. „Hogyne emlékeznék életem első vonatos kiruccanására. Felejthetetlen emlék volt számomra! Ahogy robogott velünk a vonat, a tengernyi Ölt, a borvízforrás, a bodoki ház, mind-mind elevenen él az emlékezetemben.” Az 1946-os szárazság idején a csombordiak egy évre nélkülöző székely gyerekeket fogadtak. A Veress családnál is lakott két fiú, János és Nándor. A gyereklétszám növekedésével a négyosztályos iskola így egykettőre hétosztályossá változott. Később Éva a csombordi mezőgazdasági iskola aranykorszakáról írt cikkében emlékezik első osztályos tanítójáról, Pista bácsiról. Takács Ildikó újságíró idézi: „Fülöp Istvánról elmondható, hogy az lett, amire született: a közösség szervezője, nevelője. Szerette a fiatalokat, tisztelte a közösséget, és Pista bácsiként fogalomká vált Erdélyben. Hogy miként élt diákjai szívében, azt legjobban a diáknóta példázza: „Csombord volt a szü-

Veress Éva elsőosztályos fényképe

lőhazám, ott nevelt Pista apám". Jóval később, idős korukban, Fülöp István, Évához fűződő kapcsolata barátsággá nemesült.

Éva életének első szakaszához szorosan kapcsolódik egy másik jeles személyiség, Nagy Endre, a Bethlen Kollégium Téli Gazdasági Iskolájának a későbbi Csombordi Mezőgazdasági Szakközépiskola első igazgatója. Éva édesapjával társszerzőként Nagy Endre, a sokoldalú szakoktató című cikkében emlékezik meg Endre bácsiról: „Mit jelentett számomra Endre bácsi közelében élni? Gondtalan és boldog gyermekkorom meghatározó egyénisége volt. Ott laktunk az iskola udvarán Endre bácsiék tőszomszédságában, naponta láttuk egymást és gyakran beszélgettünk. Később is visszavisszatértünk Csombordra. Hogyan emlékszik később gyermekként, majd serdülőként ezekre az évekre? „Közös kiruccanások, a csombordi szőlőbe, rendszerint Endre bácsiékkel együtt, fürdözések a Marosban, majd hosszú séták a parkban, mind-mind hozzátartoztak a csombordi nyári és őszi napokhoz.” Bartók Árpáddal, édesapja vadász kollegájával is sokat kirándultak együtt. Mezei Sándorné Juliska is mély nyomott hagyott életében, különösen irodalmi felolvasó estéivel. Élete első szereplése is egy csombordi közművelődési eseményhez kapcsolódik, amikor ötéves korában verset szavalt. „Azt, hogy az életben a kemény és pontos munkához

szoktam, igényes családomon kívül a Csombordon töltött éveknek és Endre bácsinak köszönhetem. Sok szép és kedves emlék fűz ehhez a helyhez, amely nemcsak a szülőföldet jelentette számomra, de ahova bármikor szívesen térek vissza, ahol mindig otthon éreztem magam.”

Tanuló évek

Amikor Veress Istvánt meghívták a kolozsvári mezőgazdasági főiskolára a magyar kar zöldségtermesztési tanszékére, Éva tízéves volt, és a harmadik osztályt végezte. 1949-es kolozsvári átköltözésük után a helyszín változott ugyan, de a család életmódja természetszerűen a régi maradt. A növekedő, serdülő kislány számára emlékezetesek maradtak az édesapjával megejtett tavaszi szalonkalesek, valamint a nagyszerű téli túrák. Éva elbeszélései alapján mind az enyedi, mind a kolozsvári túrák megédzettek, csiszolták akaraterejét, felkészítették az élet későbbi, igazi pofonai elviseléséhez.

A csombordi három szép iskolai év után a negyediket már Kolozsváron a lutheránus iskolában folytatta. Ötödiktől a Kismester utcai általános iskolába járt, ahol Orosz Gábor volt az igazgató, és akinek leányaival, Katival és Jutkával éppen nemrégiben újították fel a kapcsolatot, régi iskolatársa, Balló Margit közvetítésével. Hetedikben az ún. abszolváló vizsgát kitűnő eredménnyel zárta, majd a

3. számú leánylíceumban végezte el a középiskolát. Dévai nevű magyar szakos tanárnőjére jól emlékszik, mert neki köszönheti, hogy az írás később fontos hivatásává vált életének. Kulin nevű sporttanárnője kosarazni tanította, majd egy alkalommal, amikor középiskolás atlétika-versenyt rendeztek, őt is kiválasztották, így került a Boldis László és Tóth Erzsébet vezette sportiskolába. Az itteni jó közösségi szellemben ismerkedett meg későbbi első férjével, Krézsek Vilmossal. Újévkor faliújságot készített, ami első szerkesztői munkája volt, és ebben mindenki kapott egy találó, testreszabott jókívánságot. Nemrég megtalálta a kedves régi alkotást, amelynek két évfolyama jelent meg, és egyik példányát Boldis tanár úr hosszú ideig őrizte. A 16. születésnapját kétszer ünnepelte: első alkalommal, amikor csombordi szálláshelyükre a tanári kart is meghívták; másodszor a csombordi pincében, ahol megismerkedett Csávossy Györggyel, aki csodálatos operaáriákat énekelt. Mint később bevallotta, ez volt életének legszebb születésnapi ajándéka.

Az apai életnyomok a pályaválasztásban és a fokozatosan kialakuló hivatástudatban is fellelhetők. Először orvosnak készült, majd elhatározta, hogy kertész-mérnök lesz, végül a biológiánál kötött ki. A középiskolai tanulmányok után a Bolyai Egyetem természetrajz-kémia szakát választotta, ahova a felvételi alapján elsőnek jutott be, majd a Babeş és a Bolyai egyetemek erőszakos egyesítése után 1960-ban évfolyamelsőként végezte el az akkor már összevont biológia-földrajz szakot. Egyik évfolyamtársa, Madaras Ildikó így emlékszik vissza rá: „Végig kitűnő eredményekkel végzett, különösen a biológia tárgyak iránt vonzódott, kellemes, szerény és szép leány volt”. Ugyanabban az évben, kezdő tanárként Harasztoson, az általános iskolában tanárkodott. Átélt a kezdő tanári pálya örömeit és keserveit. A tengerszéli sár nyilván szokatlan volt a városi élethez szokott fiatal tanárnőnek, de ha rövid időre is, megtalálta a kulcsot a falu ifjúsága, a gyerekek felé: Petőfi ünnepséget készített elő és állított színpadra. Rövid tanárkodása végén szépen búcsúztat-

ták, mint később elmesélte: „egy szekér ibolyát kaptam tőlük és éjjeli zenét, amit a helyi kollegák irigyeltek is egy kicsit, hiszen őket nem érte ilyen megtiszteltetés”.

A tudomány útjain

1961-től 1969-ig laboránsként dolgozott a Babeş-Bolyai Tudományegyetem fizika karán, majd 1969-től 1976-ig biológus volt a kar ultrahangokkal foglalkozó laboratóriumában. Itt egy feltalálói szabadalma is született a zöldségek minőségi és mennyiségi növekedésére kidolgozott módszere alapján. Később két újítást végzett, egyik az ultrahang intenzitásának a mérésével, másik a terápiás generátorral kapcsolatos. 1976-tól főként, majd 1995-től egyetemi tanár, a biológia–geológia kar docense. Veress Éva kutatóként és oktatóként 49 évet dolgozott az egyetemen, ahol két igen nehéz tantárgyat oktatott, a biofizikát és a biokémiát. Ezt tartja fő munkájának, ami lényegében kitöltötte egész életét.

Jelentős szerepet játszottak tevékenységében az egyetem utáni tanulmányok. Több mint húsz alkalommal vett részt rövidebb-hosszabb, néhány naptól egy-két hónapig terjedő tanulmányutakon. Első tudománynépszerűsítő cikke a Korunkban jelent meg az ultrahangok biológiai hasznosításáról. Az 1990-es évek elején Bajor Andor javaslatára több mint száz cikket írt a katolikus családi lapba. 1971 és 1998 között szimpóziumok, nyári intenzív tanfolyamok, nemzetközi konferenciák, ösztöndíjas kutatások, továbbképzések aktív részvevője volt. Ilyen célból járt többek között Pécsen, Budapesten a Semmelweis Egyetemen, Szegeden, Debrecenben, Gödöllőn, Westerwaldban (Németország), Zürichben. Doktori dolgozatát 1969 és 1973 között készítette el E. A. Pora akadémikus vezetésével.

Az ultrahangok tanulmányozásával és biológiai alkalmazásával Veress Éva érinti a biofizika, a biológia és a fizika közötti határterületeket, és itt jelentőset alkotott. Ezt bizonyítják megjelent könyveinek témái: Ultrahang a biológiában (Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1973), Környezetvédelem és mezőgazdaság (Ceres Könyvkiadó, Bukarest, 1977), Ultrasaunete în medicină și biologie (Társszerzők

Vasile Vasilescu és Nagy József, Editura Medicală, 1984), Ultrahangok a biológiában és az orvostudományban (Társszerző Fodor Ferenc, Tudományos és Enciklopédiai Könyvkiadó, Bukarest, 1985).

Veress Éva több mint száz tudományos publikáció szerzője. Az írások zöme a Studia Universitatis Babeş-Bolyai című egyetemi tudományos füzetben jelent meg. Kutatásainak, értekezéseinek alaptémája az ultrahang tanulmányozása, hatása a legkülönbözőbb természetű növényekre (paradicsom, sárgarépa, retek, uborka, búza, cukorrépa, valamint a Douglas- és a lucfenyő, illetve a jegenyé). Ezenkívül vizsgálata tárgyát képezte az ultrahangok hatása a Kochbacilusra, a fehér vérsejtekre és a vörös vérsejtekre. Jelentősebb munkatársai voltak: D. Auslander Dezső, Elena Albu, Nicolae Albu, Tudor Porumb és számos diákja. Az írások magyar, román, német, francia és angol nyelven jelentek meg a különböző folyóiratokban. A gyakori társszerzőség Éva jó kommunikációs képességére és harmonikus munkakapcsolataira utal.

Több nemzetközi, illetve belöldi tudományos ülésszakra hívták meg előadónak, értekezései anyagát kiadványokban közölték. 1979 szeptemberében Visegrádon az ultrahangok biológiai, illetve biofizikai hatásáról, 1993 márciusában Szolnokon az ökotermékek táplálkozás élettani szerepéről, 1999 decemberében pedig Budapesten a mindennapi környezeti mérgeinkről értekezett. Hasonló témakörökben tartott előadásokat Kolozsváron is. Az 1972 és 1988 közötti időszakban nemzetközi konferenciákon elhangzott értekezései összesen 13, belöldi előadásai pedig összesen 15 kötetben jelennek meg, mindehhez hozzá kell adni még az 1999 és 2009 között a növényvédelmi fórumokon és a biogazdálkodók tudományos értekezletein elhangzott előadásokat is.

Hivatás és hobbi

Ritkán fordul elő, hogy valakinek a hobbija oly közel álljon a hivatásához, mint Évánál. A hivatásként gyakorolt biológiai és mezőgazdasági tudományosságot, a gyerekkorától elsajátított ökotérképességét kellemes és hasznos időtöl-

tésként egészíti ki. Nem kellett távol kerülnie hivatásától, hogy aktívan pihenjen, lazítson. Adott a kert, ahol mindig kikapcsolódhatt, és ahol Bordás Szabolcs és Sógor Eszter személyében tanítványai a mai napig felkeresik, és akikre nagyon büszke.

Hol is kezdődött az egész? A válasz itt is az apai szellemben keresendő, amely a kolozsvári lakásuk melletti mintakertben is érvényesült. Éva kisgyermek korától itt tanult meg kertészkedni. Édesapja pozitív nevelési elvei szerint leányait, Évát és Jucit önálló munkára szoktatta. Saját kis parcellákat kaptak, amit megmunkáltak, a kiadott munkát az apa mindig szigorúan megkövetelte és ellenőrizte. Ez életre szólóan kialakította készségüket, és megszeretette velük a kerti munkát.

Örmény származású anyai nagyanyjától elsajátította a sajátos örmény konyha sokféle titkát, de átvette édesapja francia útjáról hozott remek konyhai fogásait is, például az ízletes saláták készítési módját. Az egészséges táplálkozás meggyőződéses híve és egyben terjesztője lett. A Budapesten kiadott Biokultúra folyóiratban sorozatot jelentetett meg Nagyanyám főzte címmel. Kertjüket édesapja még 94 éves korában is felásta, 96 éves korában még kijött és tanácsokat osztogatott kertészkedő leányának. Éva ma úgy gondolja, hogy olyan gazdag apai tapasztalat hordozója, amelynek egyik igen fontos helyszíne éppen a családi kert, ahol nemcsak megálta a helyét, de tovább is fejlesztette az örökölt tudást.

Veress Évát 2004-ben nyugdíjazták, de ezután is óraadó tanára maradt a Babeş-Bolyai Tudományegyetem környezettudományi szakának. Továbbra is aktív szerepet töltött be a mezőgazdasági tudományosságban és az ökológiai gondolkodásban. Péter Béla, a híres kolozsvári botanikus, gyógynövénykutató halálának 70. évfordulójára rendezett tudományos emlékülésen előadást tartott. A 2008. június 20–22-én a Péter-forráshoz szervezett kirándulás alkalmával bemutatta a botanikus kedvenc gyógynövényeit. Ez a túra és tanulságai meglevenednek néhány későbbi előadásában is. Ugyanebben a hónapban, 24-én előadást tartott Piliscsában a Bioklub tevékenységéről, bemutatva

A kertészkedő Veress Éva.

a Páter Béla által gyűjtött és használt gyógynövényeket. Szeptember 5-én a Sárközi Péter-díj átadása alkalmával előadást tartott az erdélyi ökológiai kertművelési módszerekről tartott előadást. Ebben a témakörben nyáron két-három rádióadásban is szerepel. Több mint 400 tudománynpszerűsítő cikk szerzője. Az Erdélyi Gazda folyóirat szerkesztőjeként sok hasznos gyakorlati tudással szolgál a biokertészeknek.

A szakmához szorosan kapcsolódó környezetkímélő gazdálkodáson és íráson kívül hobbi-ként van jelen Éva életében a kirándulás, a modern képzőművészet iránti rajongás, valamint az irodalom, a színház és a bridzs.

Elismerések

Veress Évának Magyarországon több elismerésben volt része, mint itthon. 2007. szeptember 4-én nagy megtiszteltetés érte, amikor Budapesten átvehette a Sárközi Péter Emlékérmét a kolozsvári Bioklub megszervezésében betöltött szerepéért és a Sárközi Péter szellemiségéhez méltón végzett oktatói, kutatói és ismeretterjesztő munkásságáért. Természetesen ez nem az egyedüli elismerés, amivel munkásságát illeték. Erről tanúskodnak a vendégprofesszori meghívások, például a budapesti Semmelweis Orvostudományi Intézetbe (1991. április-május, meghívó: Rontó Györgyi, a Biofizikai Intézet

igazgatója), a Debreceni Egyetemre (1997 áprilisa, meghívó Gonda István a zöldségtermesztési fakultás dékánja) és ugyancsak Debrecenbe az Agrártudományi Egyetemre (1999 februárja, meghívó Kövics György professzor).

Több kül- és belföldi egyesület tagja. Például tagja a Bioterra, a Kertbarátok Lapja és az Erdélyi Gazda folyóiratok munkaközösségének. Továbbá volt tagja a Regionális Környezetvédelmi Bizottságnak (1978–1990) és a testület zajbizottságának (1982–1984, 1984–1990-ig elnöki minőségben), a Magyar Ultrahang Társaságnak (1982-től), a Magyar Biokultúra Egyesületnek (1978–1990). 1996 óta tagja a Magyar Újságírók Romániai Egyesületének, az Erdélyi Magyar Múzeum-Egyesületnek, 1999 óta az Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaságnak, 2006 óta a Kolozsvári Társaságnak, 1991-től 2007-ig a Kolozsvári Bioklub elnöke. 2002 óta a Magyar Tudományos Akadémia köztestületi tagja.

Érdemoklevelet kapott a Magyar Biokultúra Egyesülettől, valamint a Romániai Biogazdálkodók Egyesületétől, hűségoklevéllel jutalmazta a Romániai Biogazdálkodók Egyesülete.

Epilógus

A hét évtizedes élet első szakaszában nyílt ki Éva érdeklődése a természet iránt. Jó alapokkal indul tehát a kincses városba, ahol mindez kiegészült a középiskolai és az egyetemi tudással. Ennél is fontosabb volt az a lelki

többség, amit szüleitől örökölt. Édesapjától a természetszeretetet, a kemény és igényes munkát, az alaposágot, pontosságot tanulta meg, édesanyjától pedig azt a képességet, hogy amit jönnek, helyesnek lát, azt váltsa is valóra. Első házasságában (1962) született leánya, Krézsek Márta szintén a Veress nagypapa nyomdokain halad. Két évet a csombordi iskolában kertészetet tanult, majd a Biológiai Kutatóintézetbe került, jelenleg a Debreceni Orvostudományi Egyetem Biokémiai Intézetének kutató asszisztense. Éva második férjével, (1974) Tóthfalussy Béla rádiószerkesztővel 1992-ben együtt létrehozta a Kertbarátok Egyesületét, amelynek tiszteletbeli elnöke Veress István, ügyvezető elnöke pedig Tóthfalussy Béla volt.

A vidéki, gyorsan továtúnó általános iskolai tanárkodás emlékezetes epizódja után igazi önmagát a tudományos munkában és a magas szintű oktatói tevékenységben találta meg. Elsőként népszerűsítette Romániában a környezetkímélő gazdálkodást. Hobbija, a biokertészet végigkíséri életútját. Mindvégig a szerény, hivatkozás nélküli magatartás jellemzi. A nehéz percekben, édesanyja, édesapja, majd férje ápolásában, immár tíz éve, megértő türelmes magatartást tanúsít. Ebben hűségese segítőtársai László Anikó és Miklós, akik egyébként édesapját apjukként szerették és tisztelték.

Éva élete apai életnyomokon haladt, ez volt a meghatározó modell számára. Továbblépett a tudományban, nem elégedett meg a közepszerűséggel, hanem mindig tudatosan törekedett arra, hogy eredetit, szebbet és jobbat alkosson. Tudománynépszerűsítő munkája jelentős hozzájárulás az egészséges életmód terjesztéséhez, amire igencsak szüksége van a 21. század emberének. Munkásságát több külföldi elismerés övezte, de itthon is tekintélyt szerzett. 70. születésnapján munkában eltöltött, tartalmas életre tekinthet vissza. Evvel a távolról sem teljes összefoglalással kívánok neki hosszú, szép éveket!

BAKÓ BOTOND

Nemzetünk áldozataira emlékeztünk

A második világháború, bár időben közel áll hozzánk, a mai napig is sok ismeretlen eseményt, mozzanatot őriz. Az a sok borzalom, szörnyűség, amely akkor történt könyvtári irodalmat eredményezett (de a háború utáni idők sem voltak emberkímélő esztendő). Sok milliónyi emberélet, mérhetetlen értékek és javak váltak a pusztulás martalékává, mérhetetlen emberi tragédiát hozott az az időszak. Nyugodtan állíthatjuk, hogy a mai napig is ezeknek az éveknek voltak áldozatai nagyszüleink, szüleink, hozzátartozóink és vagyunk jomagunk is. De emlékezni kell, nem szabad elfelejtenünk mindazt, ami akkor történt. Hiszen a feledés ezen események megismétlődését eredményezheti. Ezért kell mindenhol, ahol még lehetőség van rá, megjelölni, emléket állítani hőseink, szenvedő embertársaink áldozatának. Egy ilyen eseményen vehettünk részt nemrég Újkissodán, Temesvár egyik külvárosának temetőjében.

Félszáznyi ember volt jelen azon a július 4-i megemlékező ünnepségen, amelyen Temesvár e kiterjedt külvárosa plébánosának, Msgr. Tury László nagyprépostnak régi kívánsága teljesült. Hiszen idekerülése óta az atya állandóan szorgalmazta, hogy valamilyen formában ezt a helyet meg kellene jelölni. Egy tömegsírről van szó, amelyben főként a mai Magyarország területéről származó hadifoglyok nyugszanak. „Ez hősi halottaink sírhelye” – fogalmazott valaki, de ezek inkább nemzetünk áldozatai és nem hősei, hisz valamennyien egy nemkívánatos háborúba kényszerítve estek hadifogságba, és váltak az újkissodai iskolában létrehozott fogolytáborban a hasztífusz és más betegségek áldozataivá. Így kerültek valamennyien ide a közeli újkissodai temetőbe, ahol 1945. január 24. és 1945. április 7. között a katolikus egyház szertartása szerint temették el őket.

A korabeli feljegyzések szerint volt olyan nap, amikor az akkori helyi plébános, Ft. Frigyer Iván 10-12 halottat is eltemetett ide. Ezt a sírhelyet azonban – az emlékezők szerint – senki sem jelölte meg, az elhunyt katonák pedig utólag nem részesültek megfelelő egyházi búcsúztatásban és megemlékezésben sem. Bár a 116 elhunyt katona neve és születési helyének megnevezése megőrződött és ismertté is vált, csupán a plébános által készített és a kápolna falára 2005-ben felállított márványtábla emlékeztetett a halottakra. Most megfelelő formában, egy szépen elkészített sírkeret, valamint román és magyar nyelvű szöveggel feliratozott obeliszk állít méltó emléket az itt nyugvó katonáknak.

A megemlékező és felszentelési ünnepségen elsőként Msgr. Tury László nagyprépost tartott átfogó megemlékezést az itt történelekről, és adott hangot azon örömeinek, hogy sikerült végre neki és segítőtársainak ezt az emlékművet megvalósítani. „Nem volt könnyű feladat, évek kellettek megvalósításához” – mondotta. Nt. Higgyed István ny. református lelképásztor magyar és román nyelven elmondott beszédében egészítette ki a nagyprépost úr szavait, és emlékezett meg az elhunytakról. Ezután Msgr. Szilvágyi Zsolt általános helynök idézte meg a múltat a püspökség archívumában talált korabeli feljegyzé-

seknek és adatok alapján. Szavait a tömegsír felszentelése követte, amely alatt a jelenlevők magyar, német és román nyelven imádkoztak.

A felszentelési ünnepség után a résztvevők elhelyezték a síron a kegyelet és a megemlékezés koszorúit és virágait. Ezután kért szót Radó János ny. ezredes, a tömegsír létrehozója, aki a hadisírok és a katonai emlékművek kölcsönös gondozásáról szóló, a 2008 márciusában aláírt román–magyar kétoldalú egyezmény alapján kijárta az engedélyek, a pénzügyítés és a sír elkészítésének nem zökkenőmentes útjait. Segítőtársat talált Constantin Gomboş személyében, akivel ketten egy román nyelvű könyvet is kiadtak az itteni fogolytábor történetéről, az akkori időkről és a megemlékező sírhely létrehozásáról. A jelenlevők még néhány percig néma főhajtással búcsúztak nemzetünk e fiatalon elhunyt áldozatairól, akik itt, az újkissodai temetőben alusszák örök álmukat. Köszönjük mindazoknak, akik ezt a megemlékezést megvalósították. Az itteni áldozatok nyugodjanak békében – az utódok méltó tisztelete és megemlékezése mellett –, és az örök világosság fényeskedjék nekik. Az alábbiakban a Matricula defunctorum Parohiae rom.-cath. Frateliae, Temesvár VI. tomus I. p. 110–125. bejegyzései alapján közöljük a tömegsírban 1945. január 24. és április 7. között eltemetett magyar hadifoglyok névsorát:

1. Ágoston Vendel (-, Szabadszállás)
2. Ajtorján Mátyás (-, Budapest)
3. Andó - (-, -)
4. Antal József (49 éves, Cegléd)
5. Asztalos Géza (21, Székesfehérvár)
6. Bajerlesz Tibor (-, Budapest)
7. Bakó Lajos (-, Budapest)
8. Balázs Imre (34, Budapest)
9. Bálint József (22, Pilisvörösvár)
10. Baráth Lajos (-, -)
11. Becker Imre (-, Adony)
12. Blazik Vilmos (51, Budapest)
13. Bolya János (-, Somodi)
14. Bögre János (48, Budapest)
15. Buzár Pál (-, Budapest)
16. Czirbusz Károly (45, Budapest)
17. Csupor László (49, Budapest)
18. Dankó János (41, Újkígyós)
19. Deák István (42, Újpest)
20. Dezső Balázs (35, Nagyvárad)
21. Dobi Sándor (49, -)
22. Domanics András (47, Budapest)
23. Dugos Antal (19, Ercsi)
24. Edu Nikolaus dr. (52, Budapest)
25. Engelhardt Imre (-, Budapest)
26. Fancsali András (-, Budapest)
27. Farkas Sándor (46, Cegléd)
28. Fekete Kálmán (52, Kálló)
29. Fenyves Árpád (35, Balaton...)
30. Fuczin Gyula (45, Hercegszántó)
31. Ghiozan László (-, Maliste)

A Temesvár-újkissodai obeliszk

32. Ginczel István (38, Fülöpszállás)
33. Grimmel János (-,-)
34. Gudmann Péter (18, Pesterzsébet)
35. Gyurkó Gyula (24, Ungvár)
36. Hegedűs János (22, Budapest)
37. Hencze Rudolf (-, Budapest)
38. Herceg László (-, Kaposvár)
39. Hochbauer Johann (-,-)
40. Hochloner János (-,-)
41. Holczer Tibor (19, Pestszentlőrinc)
42. Holosi József (-, Budapest)
43. Horváth István (52, Budapest)
44. I... Árpád (34, Budapest)
45. Ihos György (45, -)
46. Izsák Mihály (33, Süvegháza)
47. Kállai Tibor (17, Budapest)
48. Kamendus István (46, Budapest)
49. Kapics Béla (55, Mezőkeresztes)
50. Kara László (45, Szeged)
51. Károk Antal (41, Zsámbék)
52. Károlyi György (47, Vásároszsombék)
53. Kiss Ferenc (30, Szentendre)
54. Kiss József (44, Budapest)
55. Koczur Tamás (-, Budapest)
56. Köttel Ferenc (46, Bácska)
57. Lányi Máttyás (-, Budapest)
58. Lazai Lajos (-, Budapest)
59. Magyar Péter (37, Kemse)
60. Malik Rudolf (45, Budapest)

61. Mányoki Ferenc (47, Cegléd)
62. Maradics Mihály (61, Balatonfüred)
63. Marjai István (54, Budapest)
64. Mihályi József (29, Magyaróvár)
65. Molnár István (38, Soroksár)
66. Molnár Lajos (31, Felsőgalla)
67. Nagy János (53, Tárnok)
68. Nagy Sándor (-, Nádasladány)
69. Neufrist... (-,-)
70. Noll Antal (49, Pécs)
71. Nyerges István (-, Székesfehérvár)
72. Olczer József (52, Duna...)
73. Onda László (-, Cegléd)
74. Paschk Ferenc (-, Odicsa)
75. Petz Mihály (-, Budapest)
76. Pillmann Pál (31, -)
77. Pimaritz Károly (38, Kassa)
78. Pomandik Gyula (46, Budapest)
79. Prizvor Imre (-, -)
80. Pusztai Árpád (30, Győr)
81. Radár Sándor (-, Tamásd)
82. Ráduly József, ifj. (-, Érd)
83. Retter Pál (37, Dég)
84. Robok János (-, Budapest)
85. Rosta István (34, Majsapuszta)
86. Safranek Lajos (64, Budapest)
87. Sáfrány András (37, Arad)
88. Safu Márton (36, Szovic)
89. Sashalmi József (-, Eger)
90. Schidt István (-, Gyöngyös)
91. Schidtgehjuk Mihály (-, Máramaros)
92. Seiben István (-, Budapest)
93. Seifer Márton (45, Szováta)
94. Sisák István (39, Kistelek)
95. Sribék György (41, Budapest)
96. Stille Ottó (-, -)
97. Szabó Ferenc (-,-)
98. Szalai Lajos (-, Sároder)
99. Szederkényi József (-,-)
100. Székely Károly (39, Tengőd)
101. Szekér János (-, Szentély)
102. Szentiványi Máttyás (53, Balatonföldvár)
103. Szederhalmi József (-,-)
104. Szoboszlai Antal (25, Komárom)
105. Timár György (49, Martonvásárhely)
106. Tompos András (-,-)
107. Tóth Zoltán (21, Nyíregyháza)
108. Török István (-, Pestújhely)
109. Vajda József (37, Budapest)
110. Varga József (-, Cegléd)
111. Vajda József, vitéz (-, Székesfehérvár)
112. Virányi Ferenc (35, Budapest)
113. Vögele Ferenc (49, Budapest)
114. Weber István (-, Budapest)
115. Zsigmond András (33, Budafok)
116. Zsinkó József (42, Budapest)

Barcsay Jenő tanár és festőművész emlékére

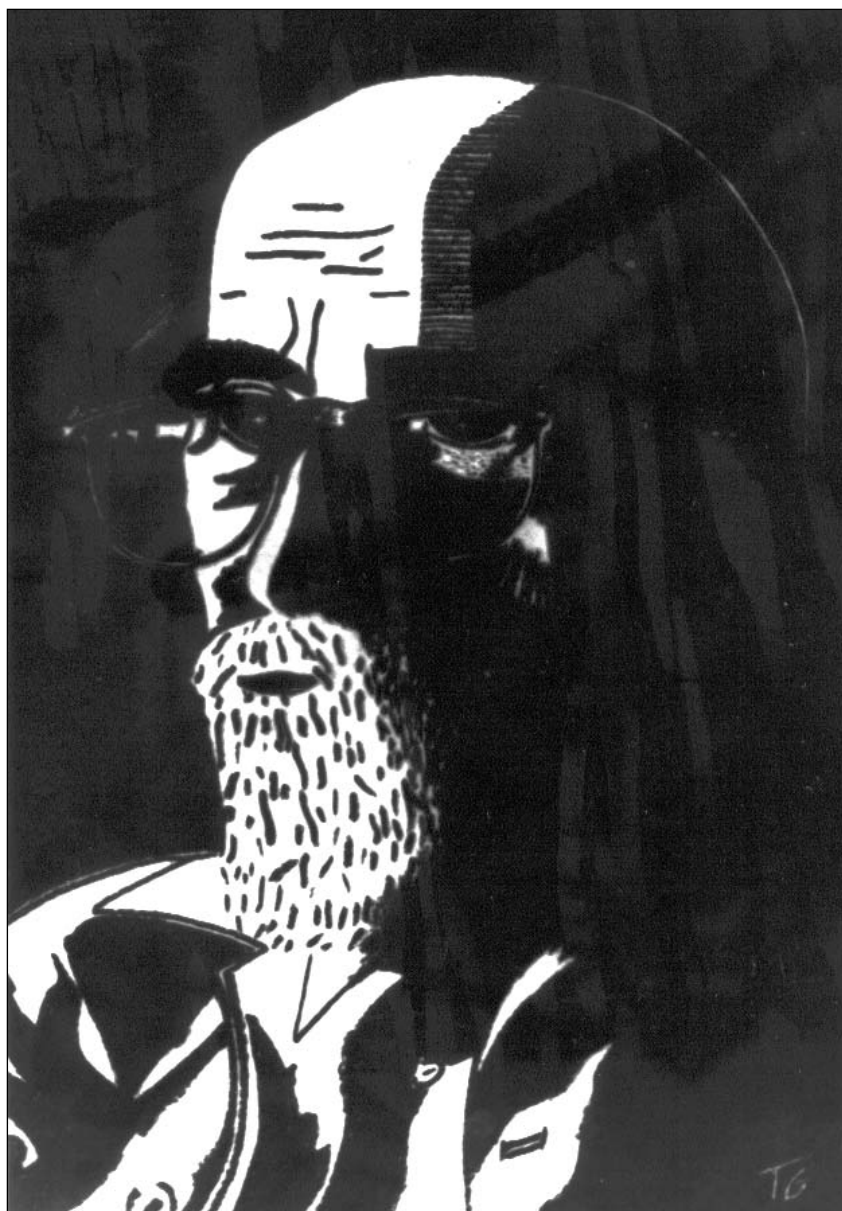
A közelmúltban a szerencsés véletlenek egybeesése folytán Barcsay Jenő és művészete gyakran került az érdeklődés központjába. Tavaly decemberben a Korunk Galéria szervezésében láthattunk egy gyűjteményes, értékmegőrző kiállítást Kolozsváron a Bánffy palota termeiben, ahol Barcsay Jenő nevével és munkáival is találkozhattunk. Később Kántor Lajos Barcsaytól Vincéfegy című könyvét mutatták be szintén a kincses városban a Gaudemus könyvesboltban, mindkét eseményről Német Júlia írását olvashattuk a Szabadság hasábjain. Ugyanakkor a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság közbenjárására készült emléktáblát is leplezték a mester szülőházán a mezőségi Katona egykori jegyzői kúriáján.

Barcsay Jenő a Mezőség egyik nagy szülöttje. E barátságos vidéken amerre a szem ellát, gabonaföldek, dombok sorakoznak. A tórendszer nyugati részén szétszórt kis falu fekszik: Katona. A polgármesteri hivatal közvetlen szomszédságában a múlt századforduló vidéki kúriáinak jellegzetes épülete áll. Egykoron, az 1900-as években jegyzői kúria volt. Valamikor az 1980-as évek elején a Korunkban Barcsay Jenőről írt tanulmányban a következőket írtam: „E házat egykori lakója teszi nevezetessé. Úgy hiszem, ma már e ház megérdemelne egy emléktáblát. Kicsit, szerénységet, de tiszteletet keltőt, mint egykori lakója, Barcsay Jenő volt. Mert itt született 1900 januárjában a magyar képzőművészet e kiváló egyénisége, innen indult egy életút, melyet ma már joggal emlegetnek olyan nevek társaságában, mint Szinyei Merse Pál, Moholy-Nagy László, Viktor Vasarely, Képes György.” Nos, alig több mint húsz év elteltével emléktábla áll Barcsay Jenő szülőházán.

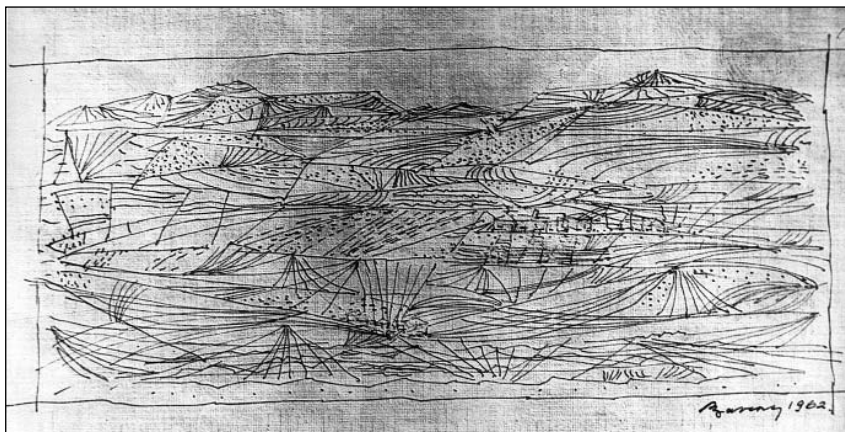
Barcsay Jenőről szükségszerű-

en kettős képet alkottunk: Barcsay a festőművész és Barcsay a pedagógus. Ám ennél ő valójában jóval több volt: jelenség. Az az ember, akit mindenki ismert festészetről, mozaikjairól, a televízió és a

rádió műsoraiból, vagy akár kirakatok fotóiból. Kicsiny, gondozott alakja, ápolt fehér szakállá mindenhol tiszteletet keltett, ahol feltűnt. Sétabotjával, tanáros külsejével, szemüvegén átvillanó szigorú

Takács Gábor: Barcsay Jenő

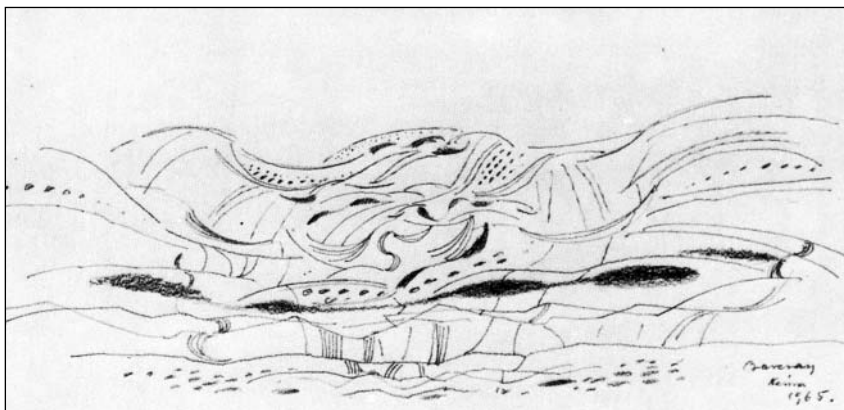
Az illusztrációként használt grafikák Barcsay Jenő munkái.

tekintetével maga volt az élő történelem. Alakja szervesen illeszkedett be környezetébe, mintegy aláhúзва tér és forma egységéről kialakított elméletét. Közismert alakja nemcsak kiállítótermekben és múzeumokban volt ismeretes, a kabarék szövegírói is szívesen éltek a lehetőséggel, hogy utaljanak rá. És itt hadd meséljek el egy rövid kis történetet. A nyolcvanas évek közepén Budapesten jártam, és alkalmam volt megnézni egy kabaréműsort Rátónyi Róbert előadásában. Ebben a műsorában Rátónyi Róbert a képzőművészet mai helyzetét taglalta, a különböző elburjánzott irányzatokat állította pellengérré. Egy adott pillanatban így fogalmazott: „Nem így látta ezt a nagy Szinyei Merse, de még Barcsay mester se”. Barcsay az az ember volt, akit a minisztertől az utcaseprőig mindenki Jenő bácsinak szólított. Abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy személyesen ismerhettem, több alkalommal is interjút készíthettem vele, és nagyon sokat tanulhattam tőle. Húga, Erzsike néni Szamosújváron élt. Én abban az időben Szamosújvárra ingáztam. Barcsay Jenő évente többször meglátogatta hűgát, ilyenkor utánam küldött, sokat beszélgettünk, biztatott, bátorított, kijavított és tanácsokkal látott el. Mindig a legnagyobb hálával és szeretettel gondolok vissza ezekre a találkozásokra. Megajándékozott a Művészeti anatómia, a Tér és forma, valamint Kepes György A látás nyelve és A világ új képe a művészetben és a tudományban című kulcsfontosságú munkákkal, és kitűnő pedagógiai érzékkel próbált bevezetni a képzőművészet gazdag tárházába.

Egy meleg, koratavaszi nap délelőttjén látogattam meg Budapesten Kodály köröndi otthonában. Beszélgettünk művészetről, irodalomról, zenéről – mindarról, ami az akkor 84 éves Barcsay Jenő életét betöltötte. A második emeleti, kényelmesen berendezett, meleg hangulatú lakás hűen tükrözte a művész finom, érzékeny lelkivilágát. Mindössze a szoba sarkába elhelyezett festőállvány árulkodott lakója hivatásáról. A falakon körbe könyvespolcok, magyar, angol, francia és német nyelvű könyvekkel zsúfolva. Itt-ott hanyagul heverő könyv, egy-egy Weöres Sándor- vagy Juhász Ferenc kötet. A galéria gerendáiba erősített kettős fogantyú tanúskodott arról, hogy a művész életmódjában a testedzésnek is megvolt a maga jól meghatározott helye.

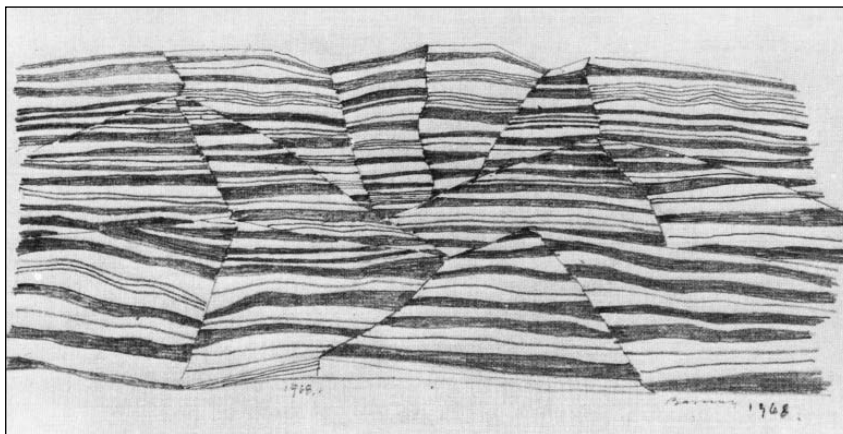
A beszélgetés lassan beindult. A kezdetről Barcsay Jenő így mesélt: „Életemet a véletlenek sorozata alakította. Nem gondoltam rá, hogy festő lehetek. A véletlen összehozott két olyan emberrel,

akik életemet irányították. Gulyás Károly rajztanár ajánlott be egy nagyon gazdag úrnak, Soófalvy Ilyés Sándornak, aki havi 400 koronával segítette tanulásomat. Szegény szülők gyermekeként de-hogy jutottam volna fel másképpen Budapestre. 1920-ban kerültem be a Képzőművészeti Főiskolára. Határtalanul boldog voltam, hiszen olyan emberek között élhettem, mint Szinyei Merse Pál, Lyka Károly, Vaszary János, Csók István és Rudnay mester.” 1945-ben a Budapesti Képzőművészeti Főiskola tanára lett, és itt tanított harminc éven át, hetvenöt éves koráig. A képzőművészeti főiskola tanáraként a minisztérium határozott kívánságára anatómia könyvet kellett készítenie. Így született meg 1953-ban az immár 18 nyelvre lefordított Művészeti anatómia című könyv. Több év vázlatain keresztül rajz és szöveg szerves módon kapcsolódik egymáshoz, a könyv lapjai mindegyik külön élvezhető művészi értékű rajzok. Barcsay Jenő nevét hallva mindenek előtt Művészeti anatómiájára gondolunk; ez a munkája vall leghívebben az ember iránti szeretetéről. A könyv minden lapja egy-egy vallomás az emberi test szépségébe, a természet harmóniájába vetett hite mellett, ez a kötet nélkülözhetetlen a művészi oktatásban. Az 1954-ben kiadott Művészeti anatómiájáért Kossuth-díjat kapott. A könyv második kiadásához készült előszóban Lyka Károly a következőket írta: „Ebben a nagy műben mintegy kezét fog egymással tudomány és művészet. A szellem e két hatalmas motorja egyesül itt, hogy megvilágítsa a természet legszebb remekművének, az em-

beri testnek formarendjét. Évezredek át ez volt a művészet legnemesebb becsvágyának tárgya, mert hiszen az ember az embert érzi át a legbensőbben". Időrendben második nagy jelentőségű munkája az Ember és drapéria 1958-ban látott napvilágot, majd az 1966-ban megjelent Forma és tér című munkájában negyven év festői és grafikai munkásságáról ad számot, annak művészeti és művészetelméleti tapasztalatait összegezve.

Barcsay Jenő művészetében elemi erővel kap kifejezést a szülőföld szeretete. Azok a formák, szép dombok, amelyek a Mezősége jellemzik, végig kísérik egész életét. Még nyolcvanegynéhány éves korában is szeretettel mesélt a Katonát körülvevő dombokról, a Csupáról, a Nyimásról, a Koncsnitról és a Párostyáról. A monumentalitás foglalkoztatta. Festészetében a monumentalitást nem a méret, hanem a foltok és a formák aránya határozza meg a vásznon. Kis méretű képeket festett, ezekből alakította ki később nagyobb kompozícióit. Barcsay Jenő mindig szívesen és színesen mesélt. A tájról például azt vallotta, hogy az maga a természet. A táj alatt voltaképpen mindazoknak a dolgoknak a sokaságát, tömegét értjük, amelyek a természetben jelen vannak: dombok, házak, fák, felhők, stb. Ezeknek az összességéből alakul ki a táj. „Nem tudok elképzelni egy formát tér nélkül. Ha egy formának nincs tere, akkor az a forma nem is él. A forma akkor kezd élni, amikor össze van forrva a saját terével” – hangoztatta. Vallomása a festészetről a következő volt: „Minden képet úgy kell megfeste-

ni, hogy egy kicsit izgassa a nézőt, elgondolkoztassa. Minél kevesebb eszközzel minél többet, a gondolatok minél nagyobb átvitt értelemben vett gazdagságát kifejezni, ez lehet a művészet csúcsa”.

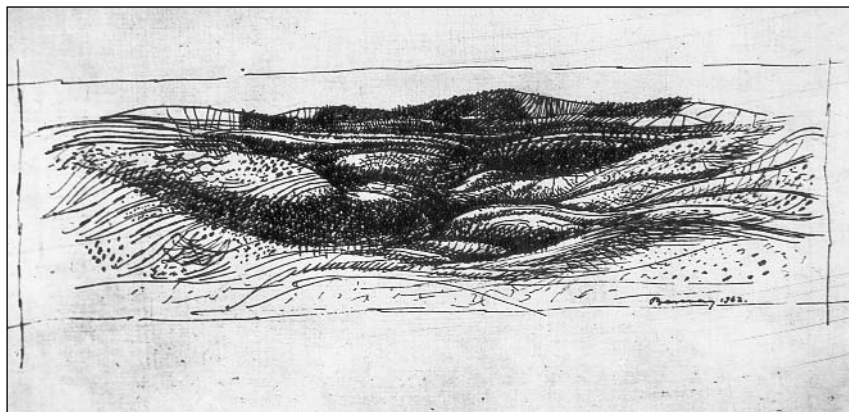
Festészetének vissza-visszatérő témái az embert foglalkoztató kérdéseket vizsgálják. Emberalakjai leegyszerűsített, kétdimenziós síkban kelnek életre, mint mozgással telített képi jegyek. Festészetében a tónusértékek a kép egyensúlyának lényeges elemei. Kiemelkedő munkái: A munkáslány, Kőhegy, Szentendre házak, Dombos táj, Beszélgetők, Gyászolók, Boltívek, Félelem stb. Grafikaiban nyomon követhető a Mezőség sajátos motívumainak művészi metamorfózisa, amely a későbbiekben a Szentendre táj képével azonosul. Grafikaiban a mezőségi táj dombok, házak, fák, felhők, gabonátláblak szerves összességéből alakul ki, és keretbe foglalva kap életre. Rézkarcaiban példátlan egyszerűséggel bontja elemeire a tájat, meg-

döböntő módon érzékelteti a gabonátláblak hullámlását.

Barcsay Jenő munkásságában igen fontos szerepe van a mozaiknak. Ezekben egységgé ötvöződik a régi világ hangulata a mai élet és a konstruktív építészeti követelménye. Szentendrei mozaikját a Megyei Művelődési Központ számára készítette 11 x 3 méteres méretben. E mozaikon nem találunk természetű részleteket. Az alakok csak jelzettek, a fejek korongok, az arcra utaló jelek is hiányoznak. A szentendrei mozaik stílusa visszanyúlik a bizánci mozaik erőteljes előadómódjához. Szigorú formarendjét érzelmileg motiválják, drámai feszültséggel töltik meg az ellentétes színharmonikiak.

Életének fontos állomása Szentendre. 1965-ben a Zenta utcában vásárolt magának egy kis telket, a rajta lévő házat átalakította, és új otthonra lelt benne. Az év nagy részét, áprilistól októberig Szentendrán töltötte, ahol a kopár dombok nagyon emlékeztették a mezőségi tájakra. Már az első alkalommal, amikor 1929-ben Szentendrére került tudta, hogy ehhez a helyhez és környékéhez soha nem lesz hűtlen.

Nagyon röviden beszéltünk Barcsay Jenőről és művészetéről. A téma mindenképpen sokkal több időt és teret igényelne. A Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság közbenjárására készült emléktáblával törleszthettünk vajmi keveset a pedagógus, a festőművész és az ember Barcsay Jenővel szembeni sokévi adósságunkból.

„Egy a lengyel a magyarral”

A lengyel–magyar történelmi kapcsolatok kulcspontjai

Elnök úr! Hölgyeim és uraim! Néhány nappal ezelőtt a Magyar Köztársaság elnöke kint járt Lengyelországban, ahol két nagyon látványos rendezvényre is sor került. Az egyikre Varsóban, ahol a Szent Kereszt Templom melletti épületen leleplezték azt az emléktáblát, amelynek felirata szerint: II. Rákóczi Ferenc 1702-ben és 1711-ben hosszabb ideig ebben a házban lakott. Az ünnepségen részt vett a lengyel köztársasági elnök, Lech Kaczyński is. A másik hasonló jellegű ünnepségre Krosnában, Dél-Lengyelországban került sor, ahol a bíróság utcafrontján olyan emléktáblát avattak, amely a régmúlt azon tényét örökíti meg, hogy a 18. század végéig a városnak azon a pontján állt az úgynevezett Magyar kapu. Dél-Lengyelország minden nagyobb településén a dél felé kifutó főút a Magyar, a Magyarországi nevet viseli. Ulica Węgierska – olvasható az utcanév-táblákon.

Krosno jelentős város volt a 16-17. században, s gazdagságát a tokaji borkereskedelemnek köszönhette. A város mai polgárai fontosnak tartották, hogy a Magyar utca egykori városkapujának emlékét domborműben örökítsék meg, így tudatosítva a lengyelekben őseik hajdani magyar kapcsolatát, kötését. Avval már nem mondok újat, ha jelzem, hogy magyar tömegtájékoztatók erről az ünnepségről semmilyen információt nem adott, kivétel a Duna Televízió, amely röviden beszámolt Súlyom László lengyelországi útjáról.

Témánkról szólva; reflexszerűen azt szoktuk mondani, hogy a magyar–lengyel kapcsolatok ezer évre tekintenek vissza. Helyesbítenünk kell: nem ezer évre, hanem ezeregy száz esztendőre. Az 1970-es években a dél-kelet lengyelországi Przemyśl városában, amely most az ukrán határ közelében fekszik – nagyapáink, dédapáink számára mennyire ismert volt ez a helység! – egy lakótelep építése során sírokra leltek az alapot ásó munkások. Értesítették a przemysli Nemzeti Múzeum régészeit, akik megállapították, hogy nem ósszláv temetkezési helyről van szó, ahogy az első pillanatban vélték, hanem honfoglalás korabeli előkelő magyar tisztségviselők sírjairól. A krakkói Michal Parczewski professzor és a przemysli régész, Andrzej Koperski több évig tartó kutatásba kezdtek, s arra tudományos meggyőződésre, eredményre jutottak, hogy a 10. században, tehát a honfoglalástól körülbelül a 950-es évekig Przemyśl, Halics és Vlagyimir (magyarul Ladomér) térségében az egyik katonáskodó törzs nem kelt át a Kárpátokon, hanem a Kárpátok északkeleti hágóinak védelmében berendezkedve államféleséget szervezett. Ezen a területen és ennek szomszédságában élő szláv népcsoportot lendzsánnak (lędzianin) hívták. Innen a lengyel népnév, amelyik egyébként a vi-

lág összes nyelvében – három kivételével – a *pol* tőből származik.

A lengyel állam Poznań és Gniezno térségében alakult meg a 10. század második felében, ahol a polánok – a „megművelt földek lakói” – éltek. Ennek következtében a „pol” különféle bővítményeivel jelölik a lengyel népet. A magyarokon kívül a litvánok és az ukránok népelnevezése utal a lendzsánokra. A litvánok lenkasoknak, az ukránok lachoknak hívják a lengyeleket.

A lengyel régészek és a lengyel koraközépkor kutatói tudatában vannak annak, hogy ezen a területen, Halics és Ladomér térségében volt egy olyan államalakulat, amely szorosan kapcsolódott a honfoglalás idején a Kárpát-medencében berendezkedő, szerveződő magyar államhoz. Ez magyarázza egyébként azt is, hogy a 11. század második felétől kezdve állandó igényük a magyar uralkodóknak, hogy az említett térséget birtokba vegyék. Halicsföld és Ladoméria hosszabb-rövidebb ideig volt többször is a középkori Magyar Királyság része, míg az 1380-as évek végén is Hedvig királynő, Nagy Lajos leánya a kérdéses területet végleg a Lengyel Királysághoz nem csatolta.

Tehát bizton állíthatjuk, hogy a szoros magyar–lengyel kapcsolat ezeregy száz évre tekint vissza. Mindkét állam hasonló politikai feltételek, körülmények között szerveződött. Egyik sem a keleti kereszténységet, tehát nem Bizáncot, hanem a nyugati kereszténységet, azaz Rómát választotta, vagyis a pápa egyházi felsőbbiségét ismerte el, annak szellemi, politikai pártfogását kereste. A pápa ugyanis ellentétben állt azzal a német–római császársággal, amely mind a fiatal magyar, mind a fiatal lengyel államot befolyása alá akarta vonni, vazallusává akarta tenni. Az ellenállás sikeres volt, s így Lengyelország és Magyarország elkerülte Csehország sorsát, amely fejedelemségként betagozódott a német–római császárságba, s hosszú ideig nem is tudott királysággá szerveződni.

Ebből az időszakból, a középkorból egy korszakot és személyt szeretnék kiemelni. Nagy Lajos leányának az uralkodását, Hedvig királynőét. 1382-ben, amikor Nagy Lajos meghalt, a korábbi szokások alapján fiú utódot kellett volna választani, de a magyar királynak csak lányai voltak. Három lánya. A lengyel köznemesség komolyan megszabta annak a feltételeit, hogy a tizenkét évig lengyel trónon is ülő Nagy Lajos lányát lengyel királlyá válassza. Ráadásul a legnagyobb leány, Mária Luxemburgi Zsigmond menyasszonya volt. A lengyelek a Luxemburgi-, Habsburg-, Brandenburi-, Wittelsbach-dinasztia tagjait nem kívánták trónjukon látni. Emiatt Má-

ria nem jöhetett szóba. Végül Nagy Lajos legifjabb leányát, Hedviget választották meg királynővé, pontosabban királlyá. Ennek korábbi alku-fundamentumát azok a feltételek alkották, miszerint Nagy Lajos király – az adók leszállításán túl – elfogadta annak feltételeit, hogy a lengyel nemesség – mai fogalmak szerinti jogi személyként – szinte társuralkodója a királynak. Ez veti meg a későbbi lengyel nemesi köztársaság alapját. Hedvig tíz-tizenegy évesen lett Lengyelország királya, és miután nagykorú lett, házasságot kötött Jogaila litván nagyfejedelemmel. Ez a frigy politikai jellegű házasság volt, mert a Litván Nagyfejedelemség perszonáluniót kötött a Lengyel Királysággal. Így jött létre Európa területileg legnagyobb önálló állama, amely a 15. században majdnem egy millió négyzetkilométert ölelt föl. És létrejött Európa második legtartósabb uniója is. Az első az a magyar–horvát unió volt, amely a 11. század végétől formálisan 1918-ig fennállt. A lengyel–litván unió 1386-tól egészen a kettős állam felosztásáig, 1795-ig létezett.

Hedvig királynő alakjához számos legenda fűződik. Ő volt az, aki újjáalakította a krakkói egyetemet. A krakkói egyetem 1364-ben alakult meg, de nem volt teljes jogú, gyakorlatilag a hivatalnokképzés feladatát töltötte be. Teljes jogú egyetemmé – teológiai karral és orvosképzéssel kiegészítve – Hedvig királynő tette halála évében, 1399-ben. (Ebben odaadón támogatta őt férje, Jagelló Ulászló is.) Hedvig volt az, aki a személyes kincseit, ruháit és az ékszereit is felajánlotta az egyetemnek. Ha elmegyünk Krakkóba és látjuk a régi kollégiumi épületeket a Jagelló utcában – gyönyörű reneszánsz udvarával együtt –, jusson eszünkbe, hogy őket Hedvig királynő adományából vásárolták az egyetem akkori vezetői. Az 1996-ban szentté avatott Hedvig volt az, aki a pápánál kijárta, hogy 1399-től – mint említettük – teljes jogú egyetemé válhasson a krakkói universitas. Ennek magyar szempontból azért volt jelentősége, mert 1460 és 1520 között több mint ezerkettőszáz magyar, pontosabban magyarországi, „hungarus” diák tanulhatott falai között. (A magyar kollégium a Bracka utcában állt.) Az egyetemnek számos magyar professzora is volt.

A kapcsolatokat a 15. században elmélyítette az is, hogy 1440-ben Magyarországon Jagelló uralkodót választottak a trónra, éspedig a 16 éves Jagelló Ulászlót. Nem tévesztendő össze a későbbi Dobzse Lászlóval. Miért döntött így az akkori magyar politikai elit? A török veszély miatt. Már két évvel korábban Habsburg Albertet is azért választották meg magyar királlyá, hogy a szerveződő Habsburg Birodalom a maga katonai és gazdasági erejét, a Magyar Királysággal megnagyobbodott ország déli határainak a védelmére tudja fordítani. Ez volt a célja a Jagelló Birodalom uralkodóinak a magyar trón emelésével is. Miután Jagelló Ulászló esküt tett arra, hogy megnövekedett birodalma déli magyar határait fogja védelmezni, tömegével jöttek a – főként nincstelen – lengyel nemesek a magyar végvárakban harcolni. Szolgálatukért a krakkói kincstár pénzzel vagy birtokkal fizetett. Lengyel szempontból a rövid életű Jagelló Ulászló magyaroroni uralkodása nem volt népszerű a Lengyel Királyságban, mert kiürítette a krakkói kincstárat.

A középkorban irigylésre méltón szoros volt a magyar–lengyel kapcsolat. Ha már a 15. századnál

tartunk, megemlíthető, hogy akkor teljesen természetes volt az is, hogy Jan Dlugosz, a legnagyobb lengyel krónikaíró Vitéz János nagyváradi püspöki levéltárában kutatott. A krakkói egyetem mellett Krakkó magyar jelentősége a mohácsi katasztrófa után tovább nőtt. Ekkor, a 16. század második felében több mint százötven könyvet adtak ki a krakkói nyomdákban. Utolsó nemzeti királyunkat Báthory Istvánnak hívják. Magyar részről tragédia az, hogy nem magyar trónon ült! Rex Stefanust a lengyelek valóban az egyik legnagyobb királyuknak tartják. Trónra lépése különösen Erdély vonatkozásában tette szorossá a magyar–lengyel kapcsolatokat. Tudjuk, hogy a szerveződő Erdélyi Fejedelemség első uralkodója, János Zsigmond I. (Öreg) Zsigmond lengyel király és litván nagyfejedelem unokája volt. Fejedelemmé tételétől kezdve Gyulafehérvár félig-meddig lengyel udvarrá formálódott. János Zsigmond édesanyja – Szapolya János felesége – Izabella királynő I. Zsigmond leánya volt. Így a lengyel közvélemény tudatába beépült a kis Erdélyi Fejedelemség. Ráadásul Báthory István a kerelőszentpáli csatában éppen akkor verte tönkre a Habsburg párt seregét, amikor az 1574-ben a lengyel királlyá választott Valois Henrik pár hónapos lengyelhoni tartózkodás után a francia trón megszerzése érdekében hazaszökött Párizsba, és a lengyel nemességnek új királyt kellett választania. Hadvezéri rátermettsége, jó török kapcsolata, a fejedelemség lengyel kötődése miatt a lengyel nemesség számára Báthory ideális uralkodónak tetszett.

Gondoljunk bele, Báthorynak mekkora tekintélye lehetett, holott alig 60 000–80 000 négyzetkilométernyi államocskának volt a feje! A lengyel–litván állam közel egymillió négyzetkilométerre terjedt ki. A területi különbség ellenére Báthory Istvánt választották lengyel királlyá. Szigorú feltételeket szabtak neki. Meg kellett fogadnia, hogy visszaszerzi a lengyelek számára a Baltikumot, amelyet Rettegott Iván hadai szálltak meg, miáltal Oroszország végre meleg-tengeri kikötőkhöz jutott. Báthory óriási teljesítménye volt, hogy a lengyel és litván nemességgel sikerült két évre előre megszavaztatni az adót. Három zseniálisan megszervezett és vezetett hadjáratával az oroszokat – koronázási esküjének eleget téve – kiszorította a Baltikumból, amely így ismét a lengyel–litván állam szerves része lett. Báthory volt az, aki a lengyel hadsereget modernizálta. Létrehozta a csatákat eldöntő nehézpáncélos huszárságot. Festményeken, metszeteken, filmekben látható, hogy a páncélos huszárság szárnyakkal a hátán rohamoz, mint például Bécs alatt éppen a törököket 1683 szeptemberében. Ez a szárnyakkal rohamozó lengyel huszárság csak a művészek fantáziájában született meg. A huszárok valóban föltették a szárnyakat, de csak akkor, amikor bajtársaikat temették, és angyalokként jelenítették meg magukat. Tehát a szárnyas huszárság nem létezett, de létezett a csatát eldöntő nehézpáncélos huszárság, amely Báthory István nevéhez fűződik. A lengyel nyelvbe emiatt szüremkedtek be ekkoriban nagy számban magyar szavak, kifejezések. Például a karwasz – karvas – ahogy a kart beborító páncélt hívták. Vagy a kopja, a fokos, a sisak és a – kontusnak – köntösnek hívott erdélyi viselet, amelyet Báthory és környezete tett divattá lengyel földön.

Báthorynak külpolitikailag bonyolult, ellenséges

európai környezetben kellett elfoglalnia a lengyel trónt. Szinte mindenki ellene volt a Habsburgoktól kezdve Rettegett Ivánon, a magát még mindig lengyel királynak tartó Valois Henriken át a brandenburgi választófejedelemig, az angolokig. Meg kellett győznie az európai közvéleményt arról, mik a céljai. E célból négy nyelvű újságot adott ki; lengyelül, latinul, németül és magyarul olvashatót. Ő volt az, aki a sajtó jelentőségét felismerve személyesen felügyelte az újságot. Ha valaki olyan információt tett közzé lapjain, amely sértette Báthory politikai terveit, céljait, annak feje bizony a kosárba hullott. De nem egy nyomdászt nemessé tett, mert munkáját jól végezte. Báthory buzgó katolikus volt, de megtorlotta a más vallásokon esett sérelmeket. Nem véletlenül írta Báthory Istvánról Jan Kochanowski, a legnagyobb lengyel reneszánsz költő, hogy bár örökké élne, vagy sosem született volna meg. Jelezve ezzel, hogy a lengyelek számára Báthory István országlása milyen nagy politikai és erkölcsi értéket jelentett.

Báthory mellett a 16. század második felében a lengyel–magyar kapcsolatok sajátos alakja volt Balassi Bálint. Édesapja ellen koncepciót per indítottak, ezért a család 1570-ben Lengyelországba menekült. Krosno városa mellett 10 000 arany forintért várat, birtokot vásárolt egy ariánus családtól. Balassi Bálint kitűnően megtanult lengyelül is. Életében megjelent egyetlen munkája, Michael Bock német filozófus magyarra fordított elmélkedése, *A beteg lelkeknek való füves kertecske* a kamienieci várban s részben rymanówi vendéglátóiknál, pártfogóiknál született. Krakkóban adták ki. Lenyűgöző Balassi Bálint zsenialitása, az a merészség, elegancia, ahogy a német szöveget magyarra fordította. Egyetemen kellene tanítani e tizenhét éves fiatalember bátorságát, magabiztosságát, ahogy az oldalnyi körmondatokat a gondolat ritmusának megfelelően négy-öt mondatra tördelve átülteti magyarra. Balassi költői lángelméje legelőbb fordítói zsenialitásában mutatkozott meg.

Attól kezdve, hogy Báthory István lengyel király lett, szinte minden erdélyi fejedelem törekedett a lengyel trón megszerzésére. Ez bizony 1657-ben katasztrofális következményekkel járt. 1655-ben ugyanis Európa legnagyobb hatalma, a svéd királyság háborút indított a lengyel–litván állam ellen. Ez a háború majdnem a lengyel–litván állam teljes szét hullásához vezetett. A Lengyel Királyságot a svédek, a Litván Nagyfejedelemség nagy részét az oroszok és a fellázadt kozákok foglalták el. A lengyel–litván államot a felosztás veszélye fenyegette. II. Rákóczi György erdélyi fejedelem úgy döntött, hogy Svédországhoz csatlakozik, és a különféle oldalokról jött figyelemztetések ellenére 1657 januárjában hatezer főnyi erdélyi hadsereg átkelt a Kárpátokon, s egyesült a hozzá csatlakozó kozákokkal, havasalföldiekkel. A fegyelmetlen hadak borzalmas pusztítást hajtottak végre Dél-Lengyelországban. Ez a háború a szultán engedélye nélkül kezdődött, ugyanúgy, mint I. Rákóczi György több hadjárata a harminc éves háború idején. Ez utóbbiakat azonban Isztambul utólag hagyta jóvá. II. Rákóczi György nem kapott utólagos beleegyezést, csak meg-megismétlődő tiltást. Emiatt vállalkozása az erdélyi sereg pusztulásával végződött és azzal, hogy Erdélyt két ízben is feldúlták a megtorló hadjáratra küldött tatár seregek.

A lángba borult ország drámája mintha igazolta

volna a 15. századi *Lengyel–magyar krónika* azon intelmét, amely 1000 körül fogalmazódott meg. A legenda szerint 1000 körül két küldöttség, a lengyel és a magyar jelentkezett II. Szilveszter pápánál koronáért. A krónika írója, a már említett Jan Długosz pedagógiai céllal ostromozta a lengyeleket azon szavakat adván II. Szilveszter pápa szájába, miszerint „én ezeknek a derék, erkölcsös, mintaszerűen viselkedő magyaroknak adom a koronát, mert ti lengyelek részeseges lumpok vagytok, pártoskodtok, és nem érdemlitek meg a Gábiel arkangyaltól kapott királyi koronát. De felhívom figyelmeteket, hogy e két nép egymással mindig békességben, barátságban éljen, mert amennyiben egyik a másik ellen fordul, bizony nagy bajt, szerencsétlenséget von magára”. II. Rákóczi György 1657-es hadjárata nyomán ez a szerencsétlenség valóban bekövetkezett.

A magyar–lengyel barátság ekkor már oly megalapozott volt, hogy a lengyelek rövidesen elfelejtették az erdélyiek dülását. II. Rákóczi György unokája, II. Rákóczi Ferenc sikeresen együtt tudott működni a lengyelekkel. Nem véletlen, hogy délkelet-lengyelországi Brezán városában adta ki 1703-ban a fegyveres felkelésre buzdító kiáltványt. A júniusban meginduló hadjárat első szakaszában több száz lengyel dragonyos támogatta II. Rákóczi Ferencet: A szabadságharc későbbi éveiben nagy számmal harcoltak lengyelek a kurucok oldalán. A bonyolult politikai helyzetben II. Rákóczi Ferenc 1709-ben, 1710-ben még jelölt is lett a lengyel–litván trónra.

A 18. század Európájának térképét szemügyre véve, szembeszökő területváltozásokat figyelhetünk meg. A század derekán a lengyel–litván állam már nem egymillió négyzetkilométert foglalt magába, mivel a svéd háborúk után a Fejedelmi Poroszország önállósulása után, az orosz térnyerés és a kozák felkelések révén a több mint negyedmillió négyzetkilométerrel lett kisebb, de még így is 740 ezer négyzetkilométert számlált. Ez a hatalmas ország az 1790-es évek közepén eltűnt Európa térképéről. A lengyel–litván állam háromszori felosztása komoly figyelemztetés volt az 1790-től kezdve a nemzeti ébredés állapotában lévő magyar nemesség számára is.

A lengyel–litván állam első területvesztő megrázkódtatása 1772-ben következett be. Mária Terézia könnyekkel küszködve írta alá Lengyelország első felosztásának dokumentumát. A Habsburg Birodalom 83 000 négyzetkilométer területhez jutott, a Lengyel Királyság déli, délkeleti részéhez. A Mária Terézia azzal altatta el lelkiismeretét, hogy mint Magyarországi királynak, királynőnek – (Mária Terézia titulusa: Königin von Ungarn) – joga van a megkaparintott országrészéhez. Halicsföld – latinul Galícia – és Lodoméria a középkorban a Magyar Királyság része volt. Azóta minden magyar uralkodó a titulusai között hordta a „Galícia királya” címet. Ő, Mária Terézia is. Persze a 83 000 négyzetkilométerből, valójában csak 15–20 000 ezer négyzetkilométert tett ki a történelmi Galícia területe.

1697-től kisebb megszakításokkal a szász választófejedelmek ültek a lengyel trónon. Egy 18. századi lengyel közmondás optimistán hirdette: „Egy dolgoz van a szász királyok alatt, ereszd meg a nadrágszíjad és növeszd a hasad...” Vagyis ne törődj semmi mással, csak egyél-igylál. A lengyel nemesség e tunyaságban mulatta az időt. Tagjai nem érezték személyes sorsukon, hogy az ország milyen nyomo-

rult állapotban van. A sokkos állapothoz az ország első felosztására volt szükség. Ezt két évtizedes – előbb tétova, majd egyre határozottabb, céltudatosabb – reformkorszak követte. Ennek munkálatai eredményeként 1791. május 3-án kihirdették a lengyel–litván állam alkotmányát, amelynek célja, hogy az országot modern nemesi-polgári állammá alakuljon át. Egy év múlva II. Katalin cárnő fegyveres erővel számolta fel a lengyel reformerek táborát, s az alkotmányt semmissé téve az országot a Porosz Királysággal közösen 1793-ban felosztotta. Két év múlva – a Kosciuszko Tádé vezette szabadságharc levereése után – bekövetkezett az újabb felosztás, amely a lengyel–litván államot kiradírozta Európa térképéből.

A lengyelek a harmadik felosztás után kényszerű természetességgel azt a hatalmat támogatták, amely a három felosztóval, a három országrablóval háborúban állt. A három felosztó hatalom Oroszország, Poroszország és a Habsburg Birodalom volt. Ebből következően a lengyelek előbb a köztársasági, majd császári Franciaországot támogatták légiókkal. A Napóleon által propagandából a „a második lengyel háború”-ként meghirdetett Oroszország-ellenes, 1812-es hadjáratában százezer lengyel vett részt. A visszavonulást követően is a lengyelek bizonyultak Napóleon leghívebb szövetségeseinek. Emiatt az állhatatosság miatt 1815-ben, amikor a bécsi kongresszuson egy évszázadra elrendezték Európát, a lengyel ügyet kénytelenek voltak napirendre tűzni.

A lengyelek áldozatának végül az lett az eredménye, hogy az Orosz Birodalom határain belül létrehozták az úgynevezett perszonáluniós Lengyel Királyságot. A Lengyel Királyság több mint 125 000 négyzetkilométernyi területet ölelt fel. I. Sándor cárnak lengyel királlyá kellett magát koronáztatnia. A kongresszusi Lengyel Királyságnak saját hadserege, hivatalsszervezete, parlamentje, oktatási intézményhálózata volt. A Lengyel Királyságban voltaképpen a Napóleon által 1807-ben létrehozott Varsói Hercegség élt tovább. Ráadásul I. Sándor cár lengyel királyként azt az ígéretet tette lengyel alattvalóinak, hogy az Orosz Birodalom által bekebelezett lengyel területeket vissza fogja a Lengyel Királysághoz csatolni. A pétervári udvar nem fogadta tapssal az ötletet. El tudjuk képzelni, az autokratikus Orosz Birodalomban létezett egy kis államocska, amelyik az akkori fogalmak szerint valóban liberális berendezkedésű volt. 1819-ig cenzúra se működött a Lengyel Királyság területén, s rendszeresen össze kellett hívni a kétkamarás országgyűlést. Ez az állapot nem maradhathott sokáig fenn, s jogai már I. Sándor alatt csorbát szenvedtek. Az 1825-ben trónra lépő I. Miklós cár lengyelelles lépéseket fontolgatott, de végül 1829-ben lengyel királlyá koronáztatta magát.

1830 júliusában Párizsban forradalom tört ki, s két hónap múlva Belgium fegyveres harcban levált Hollandiáról. Megrendült a Szentszövetség által létrehozott európai rend. I. Miklós cár elhatározta, hogy fegyverrel kényszeríti jobb belátásra a rakoncátlankodó Nyugat-Európát. Mivel azonban az orosz hadsereg az 1828-29-es török háború idején kiverzett, a cár első vonalban az érintetlen lengyel hadsereget akarta Belgium, illetve Franciaország ellen küldeni. Ezt megelőzendő a lengyelek felkelést robbantottak ki. Az 1830. november 29-én kitört felkelés szabadságharcra terebélyesedett, amelynek

1831-es tavaszi hadjáratában a lengyelek olyan fényes győzelmeket arattak az orosz hadak fölött, amelyek még Puskin is kétségbe ejtették. Hazafias felbuzdulásában azzal a javaslattal állt elő Beckendorff belügyminiszternél: azonnal indítsanak egy francia nyelvű orosz lapot a lengyel propaganda el-lensúlyozása céljából. Az orosz közvélemény felrázására három lengyelelles verset írt. Ezt csak azért jegyzem meg, mert mindig úgy tanultuk, hogy a lengyel Mickiewicz, az orosz Puskin, a magyar Petőfi, a román Eminescu a szabadság rokonlelkű költői. Körültekintőbben kell fogalmazni az ilyen jellegű egyenlőségjel kitévésénél. A költői zsenialitás nem mindig párosul politikai morállal. (Ez napjainkban is érzékelhető!)

Európában, de különösen Magyarországon nagy visszhangot váltott ki az a tény, hogy az oroszok leverték a lengyel szabadságharcot és I. Miklós fölszámolta a lengyel alkotmányt. A nálunk éppen szerveződő reformnemesség, az 1825 óta, sőt azt is mondhatjuk, hogy a hosszú megszakításokkal 1790 óta országgyűléseken munkálkodó nemesség újra és újra rádöbbsent arra: nemcsak szabadságharcot lehet eltiporni, de nemzetet is fel lehet számolni. A magyarok szeme láttára semmisítették meg a lengyelek Bécsi kongresszus által szavatolt konstitúcióját a királyságukkal együtt. Vagyis „az északi kolosszus” anélkül hengerelheti le Európának ezt a térségét, hogy ezzel Nyugat-Európa hathatós tiltakozását kiváltaná.

A lengyel dráma nagy visszhangra talált a magyar költőknél. Bajza Józsefnek az *Apotheozisa*, Vörösmarty Mihály két verse, *Az élő szobor* és a *Szózat* a legékeesebb bizonyíték erre. Igen, a *Szózat*. A *Szózat*-nak az a szakasza, amelynek sorai: „A sírt, hol nemzet sülyed el, / Népek veszik körül / S az ember millióinak / Szemében gyászkonny ül”. 1849 őszén gratuláltak Vörösmartynak, hogy 1835–36-ban ilyen zseniálisan előre tudta látni a magyarok másfél évtized múlva bekövetkező a nagy tragédiáját. Vörösmarty idegrohamot kapott e buzgóságtól, mondván, a legnagyobb remények idején ilyen végkifejlet eszébe se juthatott... Tehát nem a magyarokról van szó, hanem a lengyelekről. A népek által körülvevett sírba nem a magyarságot temetik, hanem a lengyel nemzetet. Ezt azért említem, mert nem hiszem, hogy a világirodalomban van még egy nép, amelynek nemzeti imájában egy másik nép iránti szolidaritás jut kifejezésre. Ez a legbeszédesebb bizonyíték annak, hogy a lengyel kérdés 1831 után mennyire beépült a magyar közgondolkodásba, köztudatba. Vagyis nemcsak a politikai elit tudatába...

A reformkort átható együttérzés tartalma: a balsors, amely a lengyeleket sújtotta, bennünket is le-taglózhat. Ez ellen azzal tehetünk nap, mint nap, ha a lengyelekkel tevőlegesen szolidaritást vállalunk. Ennek az aktív együttérzésnek a lengyelek is tudatában voltak. Nem véletlen, hogy a lengyel szejm már 1831 nyarán köszönetét fejezte ki a magyar országgyűlésnek. Történt kísérlet, amelynek során harmincegynéhány magyar vármegye feliratot akart eljuttatni Ferenc császárhoz, hogy indítsa akár háborút is Miklós cár ellen, aki a Lengyel Királyság felszámolásával a Bécsi kongresszus cikkelyeit megsértette.

A lengyelek 1848-ban és 1849-ben példamutató kiállásukkal hálálták meg a magyaroknak ezt az

együttérzést. A történeti irodalomban az rögzült, hogy mintegy kétezer lengyel harcolt a magyarországi és az erdélyi lengyel légiókban és a honvédseregben. Húszévnnyi munka után 2007-ben kiadtam *A lengyel légió lexikonát*, amelyben 2600 életrajzot tettem közzé. Most készítem elő a lengyel kiadást, amelyben már a szabadságharcban részt vett 3400 lengyelnek az életrajza fog szerepelni – de lehet, hogy még többé. Ebből következően hozzávetőleg mintegy négyezer ötszáz lengyel harcolt Magyarországon és Erdélyben. A magyarországi lengyel légió parancsnoka Józef Wysocki volt, aki a legfényesebb katonai pályát futotta be a szabadságharc hősei közül. 1848. október végén, amikor Pestre érkezett, a lengyel emigráció 1830-31-es tűzér hadnagya volt... Fél esztendő múlva honvédtábornok lett. Rászolgált erre a gyors karrierre, elismerésre. Volt persze tábornok, aki mint sikeres hadvezér került be a magyar köztudatba: Henryk Dembiński-ről (Dembinszky Henrik-ről) van szó. Két ízben is kinevezték a magyar honvédsereg fővezérének. Egyik alkalommal sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Vele szemben Wysocki, akiről a Múzeum-kertben álló mellszobra ellenére sem tud semmit a magyar közvélemény, nemcsak a magyarországi lengyel légió parancsnokaként, de az északi hadsereg fővezéréként is megállta a helyét.

Az 1849 májusában Miskolcon Wysocki parancsnoksága alatt összevont magyarországi lengyel légió három gyalogoszászlóaljból, két kis dzsídásrezdből, két felütegéből és egy utászszázadból állott. A Bem tábornok által felállított erdélyi lengyel légió 1849 júniusának és júliusának fordulóján két gyalogoszászlóaljból és egy dzsídásrezdből állt s mintegy kilencszáz embert számlált. Kossuth támogatta az egyébként költséges dzsídásosztályok felállítását, mivel a honvédlóvasságnak nem volt dzsídásalakulata, szemben az osztrák és az orosz hadsereggel.

A honvédhadban nemcsak lengyel légionisták és lengyel honvédek szolgáltak, hanem hírszerzők is. Fontos tudni, hogy Dembiński, Bem, Jerzy Bulharyn és Antoni Piotrowski ezredeseken kívül Kossuth is foglalkoztatott lengyel ügynököket. A hírszerzői tevékenység eredményességére vonatkozó legbeszédesebb adalék: 1849. április végén Dembiński Kassára utazott, hogy a szerveződő északi hadsereg főparancsnokságát átvegye. Május 1-jén Hidasnémetiben kapta kézhez Józef nevű hírszerzőjének jelentését, amelyet azonnal továbbított Kossuthnak. Az ügynök arról számolt be, hogy Lembergben négy nagy katonai raktár felépítése folyik, mert hamarosan várható, hogy az oroszok beavatkoznak a Magyarország elleni a háborúba, és az orosz főhadsereg rövidesen 112 000 emberrel négy ponton át fogja lépni Galícia határait. Meg is adta a négy átkelési pontot. És azt is jelezte, hogy már Krakkóban is épülnek a katonai raktárak. Dembiński hozzáfűzi, hogy nem tud ezzel a jelentéssel mit kezdeni, de ha tartalma valóban igaz, akkor nem Komárom térségében kellene majd a honvédhadakat összpontosítani, hanem Magyarország északi területein.

Az intervenciós orosz főszereg valóban azokon a pontokon lépte át Galícia északi határait, amelyeket a Józef nevű ügynök jelentésében megadott. A bemagolt lecke monotonosságával szokás mondani, hogy 1849 júniusában 200 000 orosz katona lépte át Magyarországot határait. Tudatosodjék bennünk, hogy

Európa addigi történetében az oroszok soha ilyen nagy létszámú hadsereget nem vetettek be. A napóleoni háborúk korában egy-egy hadjárat során maximum 100 000 orosz jelent meg a hadszíntereken, az 1830-31-es lengyel szabadságharcban ennél több: 130 000. I. Miklós cár akkora haderőt küldött a „lázadó” Magyarország ellen, hogy orosz hadsereg egy-egy magában is le tudja verni a szabadságharcot. (A kétszázezer orosz katona támogatására még egy 60 000 fős tartaléksereg is bevetésre készen állt.)

A szabadságharc leverése után lengyelek százait sorozták be az osztrák hadseregbe. (Sokuknak külföldi büntető századokban kellett szolgálniuk.) Az orosz alattvalókra nem egy esetben szibériai száműzetés várt. Több tucat lengyel tisztet ítéltek hosszú évekig tartó börtönre, sáncmunkára. A szabadságharcnak négy lengyel mártírja van: Karol d'Abancourt százados, Konrad (a köztudat szerinti Kazimierz) Rulikowski százados, Mieczysław Woroniecki (al)ezredes és a még 1849. február 6-án agyonlőtt krakkói származású pesti szabómester, Feliks Szlowski.

Se a lengyel, se a magyar köztudatban nem épült be az a tény, hogy az 1863–64-es (úgynevezett januári) lengyel szabadságharcban a külföldiek közül a magyarok vettek részt legnagyobb létszámban. Ez a szabadságharc volt Európa történetében az első modern partizánháború, amelynek során a lengyelek a Miklós cár által felszámolt Lengyel Királyság területén földalatti államot építettek ki – nemzeti kormány, közigazgatási hálózattal és hadsereggel. (Ennek hagyományára épül majd 1939 és 1945 között a hitleristák által leigázott lengyel területek földalatti állama.) Az 1863 januárjában kirobbant szabadságharcban a lengyel egységek maximális létszáma egy időben húszezer fő volt. Soraikban összesen négyszáz és ötszáz között mozgott a magyar önkénteseknek a létszáma. Közülük legismertebb Herman Ottó, a híres ornitológus. Az 1863 szeptemberében Panasówknál halálos sebet kapott Nyáry Eduárd őrnagy s a Batorznál hősi halált halt Wallis őrnagy emlékét krakkói főkonzulként sikerült feltámasztanom. 1994 óta a Lublini vajdaság központi megemlékezésére minden év január 22-én Żwirzyniecben Nyáry Eduárd kopjafájánál kerül sor.

A lengyel-magyar kapcsolatok kiemelkedő fejezete az 1956-os forradalom időszaka. A lengyelek tudatában 1956 ősze szorosan kötődik ahhoz a szolidaritáshoz, amelyet a magyarok a II. világháború idején a lengyelek iránt tanúsítottak. Idén ünnepejük a lengyel menekültek befogadásának hetvenedik évfordulóját. A Teleki-kormány – Horthy Miklós kormányzó jóváhagyásával – 1939. szeptember 18-án, azt követően, hogy a Vörös Hadsereg hátba támadta Lengyelországot, hivatalosan is megnyitotta a lengyelek előtt a határt. Azt a lengyel határt, amely Csehszlovákia széthullása után 1939 márciusában jött létre Kárpátalja Magyarországhoz csatolásával. A helyreállt közös határnak igazából a lengyelek számára lett óriási jelentősége, mert hozzávetőleg harmincezer lengyel katona került az ekkor még semleges Magyarországon keresztül Franciaországba, ahol a Władysław Sikorski tábornok vezetésével megalakult lengyel emigráns kormány újjászervezte a lengyel hadsereget. (A lengyel menekültek lélekszámáról eltérő adatok olvashatók: egyes források, visszaemlékezések 70 000 emberről, mások 100-110

ezer menekültről beszélnek.) A lengyel repülősök mintegy ezer fős csapata is Magyarországon át jutott Franciaországba, onnan pedig Angliába, ahol 1940. augusztus végén a Romániából távozni tudó lengyel pilótákkal együtt bevetésre kerültek. Az angliai légi csatában lelőtt német gépek húsz százaléka a lengyel harci pilóták tevékenységének eredménye volt. Az, hogy a lengyelek a II. világháború összes frontján harcolni tudtak, nem kis részben a Teleki-kormány jóindulatának, baráti gesztusának köszönhető. Nem véletlen, hogy a menekülttáborok többsége Magyarországon déli részén szerveződött meg.

A magyar politikai döntéshozók a lengyel kulturális élet és az oktatás megszervezésére is lehetőséget biztosítottak. Volt idő, amikor egyszerre 27 lengyel általános iskola működött Magyarországon. Őt éven át Balatonboglár volt Lengyelország egyetlen legálisan működő középiskolájának székhelye. Az iskola falai között 1940 és 1944 között háromszáz lengyel tett érettségi vizsgát. Az érettségi bizonyítvány természetesen a lengyeleket is feljogosította arra, hogy a magyar egyetemeken, főiskolákon tanulhassanak, akárcsak azok a fiatal menekültek, akiknek egyetemi tanulmányait a háború kitörése szakította félbe 1939-ben.

A 20. század jelentős lengyel költőnője, Kazimiera Illakowiczówna Kolozsvárt élt. Baráti kapcsolatok fűzték Szabédi Lászlóhoz, Tamási Áronhoz, Jékely Zoltánhoz. A 20. század legnagyobb lengyel esszéistája, Stanislaw Vincenz Verőcemaroson vészelte át a háború éveit, s 1946-ban innen vonult emigrációba. Jó barátja volt Áprily Lajos, aki tőle tanult oroszul és lengyelül. Az idős korában magyarul kitűnően megtanult Vincenz Magyarországról írott elmélkedéseinek megállapításai ma is helytállóak.

A magyar–lengyel kapcsolatoknak még feltáratlan fejezete a Kelet-Lengyelországban megszálló feladatot ellátó magyar haderőnek a lengyelekkel szembeni tisztességes viselkedése. Sajnos, szinte már mind meghaltak azok a résztvevők, akik e megszálló haderőben szolgáltak. A lengyel emlékiratok adalék-töredékeiből kiolvasható, hogy a magyarok hány lengyel mentettek meg az ukrán nacionalisták Volhíniában és Podóliában folytatott 1943-as etnikai tisztogatásai során.

Andrzej Munk az 1957-ben készült (1958-ban bemutatott) *Éroica* című filmjében állított sajátos emléket annak, hogy a Varsót 1944 augusztusában és szeptemberében a Kampinosi erdőség felől lezáró magyar hadosztály miként működött együtt a város felkelőivel, arra is hajlandóan mutatkozva, hogy álljon a Honi Hadsereghez, amennyiben az garantálni tudja, hogy a szovjetek szövetségesnek fogják tekinteni. Ezt a feltételt – a maga bizonytalan helyzetében – a Honi Hadsereg főparancsnoksága nem tudta szavatolni, s a magyarok együttműködéséről tudomást szerzett gyanakvó németek a hadosztályt szeptember közepén hazaküldték a Románia átállásával hadi szempontból súlyos helyzetbe került Magyarországra.

Birtokomban van egy stencilezett magyar–lengyel társalgási szótár, amelyet a háború alatt adott a Honi Hadsereg a magyarokkal való szóértés céljából. Ebben olyan kifejezések olvashatók, mint „adok egy üveg vodkát, kérek cserébe egy géppisztolyt...”, „Egy oldal szalonnáért kötszert, gyógyszert kérek...”, „A járőrötök ekkor és ekkor járja be a kije-

lőtt útvonalat, békén hagyjuk...” Tudjuk, hogy a lengyel Honi Hadsereg egységei és a magyar katonaság között fegyveres összetűzésre ritkán került sor.

1944 őszétől 1956 őszéig tizenkét év telt el. A lengyelekben még mélyen élt annak emléke, hogy a magyarok – a maguk lehetősége szerint – az első pillanattól kiálltak mellettük. És kiálltak 1956 októberében is. Október 23., a forradalom kitörésének előzménye és körülménye a legfőbb bizonyítéka ennek. Hiszen a lengyel zászlók és transzparenszek, jelmondatok alatt a Bem szoborhoz vonuló tüntetők egyik célja a nyomásgyakorlás volt. Az, hogy a hatalom számára Magyarországon is a pár nappal korábban Varsóban bekövetkezett változások szolgáljanak a konfliktuskezelés mintájául. Wladyslaw Gomulkát, akit az 1940-es és 1950-es évek fordulóján a Nagy Imrét sújtó hasonló váddal – nacionalista elhajlás, jobboldaliság – iktattak ki a hatalomból s tartottak szigorú házi őrizet alatt, október 21-én Moszkva előzetes jóváhagyása nélkül választották meg a Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottságának első titkárává. A demokráciát s a szovjet függés lazítását követelő, antisztalinista kiállású Gomulka számított ekkor a világ legnépszerűbb lengyelének. Első titkárrá választása után tartotta meg élete legbátrabb beszédét, amelyet október 23-án teljes terjedelmében közölt a Szabad Nép. A budapesti tüntetés egyik, lengyel példát követő és követelő célja: Nagy Imre azonnali beemlése a hatalomba, s a sztalinizmus bűnével kompromittálódottak eltávolítása a közéletből... Ez csak a szovjet tanácsadókat Lengyelországból kiebrudaló Gomulkának sikerült – az elkövetkező hetekben. E siker feltétele a magyar forradalom és szabadságharc volt.

Azt ugyanis senki se tudta, hogy Hruscsov október 21-én Varsóból hazatérve, ahol eredménytelenül próbálta befolyásolni a Lengyel Egyesült Munkáspárt Gomulkát első titkárrá választó VIII. plenáriumát, az este összehívott politikai bizottsági ülésen kijelentette: engedetlenségéért ki kell tekerni Gomulka nyakát. Végül Nagy Imre nyakcsigolyáját törték el. Ő lett az áldozat... A szovjet módszereket testközelből ismerő Gomulka azonban tisztában volt azzal, ha nincs az elemi erővel kirobbant magyar forradalom, amely a lengyelországi változásokról elterelte Moszkva figyelmét, előfordul, hogy őt akasztják fel. Gomulka a magyar forradalom alatt és a leverést követő hetekben tisztességesen viselkedett. Lengyelnek mutatkozott és nem kommunistának. Követte a lengyel társadalom példáját. Segítőként volt: 1956 novemberében 600 millió értékben szállított – vissza nem térítendő áruhitelként – szén, építőanyagot, élelmiszert Magyarországnak.

Az első vöröskeresztes repülő – kötszerrel, gyógyszerrel, élelmiszernel – október 25-én Lengyelországból érkezett Budapestre. Katonai gép volt, s a lengyel hadsereg készleteiből töltötték fel. A segélyadományt a lengyel hadsereg vezérkari főnöke állította össze. Ezt követően november 3-ig még tizenöt lengyel gép landolt a magyar főváros közelében. Nem csak gyógyszer és élelmiszer hoztak, hanem újságírókat is, akik a forradalom szellemében tájékoztatták a lengyel közvéleményt mindarról, ami Magyarországon történt. A lengyel rádió riportere, Marian Bielecki például a november 4-i budapesti harcokról szinte helyszíni közvetítést adott. A lengyelek úgy élték meg 1956 őszének budapesti küzdelmét,

mintha a varsói felkelés hősies és reménytelen harca folytatódna. Hihetetlen barátság, rokonszenv és szeretet áradt a magyarok felé. Ráadásul Gomulka számára a magyar helyzetre való hivatkozás volt az, ami a forrongó lengyel társadalmat csillapítani tudta, megfékezhetette. Ha nem fegyelmezzük magunkat, akkor ugyanaz fog történni Lengyelországban, mint Magyarországon – hiszen ismerjük az oroszokat – sugallta Gomulka, aki ebben a vonatkozásban szövetségesre talált a házi őrizetéből sebtében kiengedett és Varsóba szállított Stefan Wyszyński bíborosban.

Gomulka nemcsak Lengyelországban volt népszerű 1956 őszén, 1957 tavaszán, hanem Magyarországon is. A magyar társadalom által megvetett Kádár pontosan tisztában volt ezzel, miként azt is tudta, hogy november 4-e után milyen ártalmas szerepet játszottak rá nézve a lengyel újságírók. November 11-én mindegyiküket kiutasította Magyarországról. Belgrád felé kellett távozniuk. Azt is tudnunk kell, hogy az egész világtól kapott társadalmi adományoknak húsz-huszonöt százaléka Lengyelországból érkezett. A lengyel áldozatkészség bizonyítéka a véradás is: 16 000 ember jelentkezett a véradás több óráig tartó procedúrájára. 1956 őszi lengyel helyzetének sajátossága, hogy a katowicei ávéházak egyik állománygyűlésük után testületileg elmentek vért adni a magyar felkelőknek.

1958. június 18-án a Katowice közelében fekvő Chorzówban a Budapesti Honvéd és a helyi sziléziai

csapat, az élvonalbeli Ruch Chorzów barátságos labdarúgó mérkőzést játszott egymással. Két nappal azelőtt történt Nagy Imre és négy társa kivégzése. Hogy mi történt a stadionban, annak híre nem biztos, hogy eljutott Magyarországra Kádárhoz. Gomulka azonban megkapta az erről szóló hangulatjelentést, amely minden bizonnyal nem töltötte el megnyugvással, sőt annak ellensúlyozásául nem sokkal ezután Gdańskban tartott beszédében már helyeselte a budapesti akasztásokat...

A chorzóvi meccsen 15 000 ember vett részt, és a közönség a magyar mártírokra emlékezve kikényszerítette az egy perces néma vigyázást. Tehát a nagyvilágban ekkor, ilyen tömegben Nagy Imréék mellett – két nappal meggyilkoltatásuk után – csak a lengyelek álltak ki tüntetően...

A fentebbi adalékok is bizonyítják, a magyar–lengyel barátság olyan érték, olyan páratlan jelenség a világtörténelemben, amelyet nekünk kötelességünk megőrizni, ápolni és építeni. Békés időkben ez mintha nehezebb feladat volna, mint a történelem által diktált drámai helyzetekben.

KOVÁCS ISTVÁN

*Kovács István előadása elhangzott az MTA ülésén 2009 júniusában.

Az ismeretlen Benedek Elek, avagy adalékok egy készülő bibliográfiához

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!
Tisztelt Ünneplő Közönség!

Több kerek évforduló is okot ad ma nekünk az ünneplésre, megemlékezésre. 150 éve szeptember 30-án született és 80 éve augusztus 17-én hunyt el az egész magyarság egyik legkedvesebb írója, Benedek Elek.

E helyet, ezt az emlékházat, melyet Benedek Elek emeltetett és feleségéről, Máriáról nevezett el Marinak – mi a ház homlokzatán 112 éve olvasható – éppen 40 éve avatták Emlékházzá, melynek akkor kulturális és politikai jelentősége és üzenete is nagy volt. Hiszen 1956 után ez volt az első ilyen jellegű kulturális intézmény Erdélyben.

Benedek Elekre emlékezünk ma itt! És ha tovább boncolgatjuk az életét és munkásságát, újabb és újabb dátumokat szedhetünk elő, melyek önmagukban is okot adhatnának ünneplésre. Így például

három gyermeklapja közül kettő is ebben az évben kerek évfordulóval bír: 120 éve indította útjára Pósa Lajossal első gyermeklapját, Az Én Újságomat, amely az első hazafias szellemű gyermeklap volt. Második gyermeklapját, a Jó Pajtást pedig kerekén 100 esztendővel ezelőtt adta először a gyermekek kezébe. Ez utóbbiban Sebők Zsigmond volt a társa, akinek a Dörmögő Dörmötör történeteket is köszönhetjük.

Tisztelt Közönség! Ma és az elmúlt és az elkövetkező héten Soprontól ide, Kisbaconig, de még tovább Kézdivásárhelyig, a Kárpát-medencében, de lehet még az Üveghegyen is túl élő magyarság, sőt a világ magyarsága e falu szülöttét ünnepli. Szinte nincs olyan település, melynek legalább egy iskolájában vagy könyvtárában ne emlékeznének meg e kis falu nagy fiáról, mindenki Elek apójáról.

Kevés olyan író van, akiről

bizton állíthatjuk, szinte mindenki, aki a magyar kultúrán nevelkedett, szinte mindenki, aki az ábécét magyarul tanulta, legalább hallott róla, olvasta vagy hallotta legalább egy meséjét, történetét, és legalább annyit mindenki tud róla, hogy mesemondó, meseíró volt.

Benedek Elek meséit szinte az anyatejjel együtt szívja magába ma is minden gyermek. Azért ma is, mert az elmúlt 120 évben minden magyar ember Benedek Elek meséin cseperedett fel. Akkor is Elek apó meséit mondták és mondjuk, amikor már nem is tudták vagy tudtuk, hogy ezt vagy azt a mesét, kis történetet is neki köszönhetjük, akár írta, akár gyűjtötte, akár feldolgozta azt.

Igaz ugyan, hogy a hivatalos kultúrpolitika megteheti, hogy alig vesz róla tudomást, a magyar irodalomtörténet-írás pedig felejtésre ítélheti, de ő akkor is ott van

a magyar fejekben, a magyar szívekben és a magyar tankönyvekben is, mivel az első osztályokban az ő művein keresztül tanulunk olvasni. És ott van szelleme a magyarországi kisiskolásoknak szánt tankönyvek jelentős részében, mivel azok népismereti és tájismerteti struktúrája most is az, amit Benedek Elek és néhány szerkesztőtársa úgy száz évvel ezelőtt meghatározott. Ugyanis Benedek Elek nem csak meseíró volt, hanem tankönyvíró is, éppen úgy, mint szépíró, ifjúsági író, újságíró, szerkesztő és nem csak újságoknak, hanem sokak – több száz – szerző művének éppen úgy, mint egy sor kalendáriumnak szerkesztője évtizedeken keresztül. De emellett jelentős volt irodalomszervező tevékenysége, és megállta helyét kritikusként és politikusként is. És mindezek mellé hozzá kell tenni, hogy korának egyik legharcosabb társadalomkritikusa volt, aki nem új eszméket kergetet, hanem olyan problémákat vetett fel, olyan problémákra keresett válaszokat és megoldásokat, amelyek a magyar nép és a magyar nemzet életében újra és újra előjönnek, amikkel akár mostanában is küzdeni kényszerülünk.

40 éve, 1969 májusában, itt ebben a kertben, az Emlékház avatásakor hangzott el az a beszéd, amelyben Benedek Elek publicistikáinak első gyűjtője és közreadója Balogh Edgár javasolta, hogy „gyűjtsük ide Benedek Elek összes írásait, leveleit, képeit, kortársainak és munkatársainak teljes irodalmát, a hazai és nemzetközi folklór forráskincseit, az egykorú sajtót, a gyermeklélektan és pedagógia, népművelés és nemzetiségi közügy alapkönyvésztét, a székely önismeret és helytörténet anyagát, s tegyük lehetővé, hogy irodalmunk – főleg a gyermek és ifjúsági – és általában is művészeti és közművelődési életünk ifjú tehetséges kutatói küldetésben innen meríthessenek kellő ismeretet és alkotó ihletet is munkájukhoz. Benedek Elek háza ne kegyhely legyen, hanem nyitott és jövőbe lendítő szellemi rajthely, tovább serkentő székely olimpia”. Az azóta eltelt évtizedekben ugyan szállingóztak ide a különböző művek, alkotások, újabb kiadások. Jöttek, mert esetleg szerzőjük, avagy szerkesztőjük úgy ítélte meg, hogy el kell ide hoznia és itt elhelyeznie, hogy

Jó üldögélni Benedek Elek társaságában a kisbaconi iskolaudvaron. A szobor Varga Mihály alkotása.

az is a gyűjtemény részét képezze. Jöttek ezek a művek postán és jöttek autóval, de gyalog is. Azonban számtalan olyan alkotás van, amelyek soha nem jutottak el ide.

Az elmúlt évtizedekben jelentősen megnövekedett Benedek Elek műveinek újrakiadása, de szép számmal jelentek meg róla szóló kisebb-nagyobb írások is. Ezeknek a köteteknek, újságcikkeknek, tanulmányoknak csak töredéke került ebbe a házba, de még a nagy könyvtárak sem rendelkeznek teljesnek nevezhető állománnyal. Részben azért, mert különböző országok területén jelentek meg, részben azért, mert kiadók nem tesznek eleget a kötelező példány-szolgáltatásnak, másrészt pedig azért, mert a háborúk következtében egynehány el is pusztulhatott.

Ma már tudjuk: Balogh Edgár javaslata csak egy szép, színes és egyben utópisztikusnak is hangozható álmokép maradt. De milyen szép álom! E hely nem lett kutatóközponttá, pedig éppen séggel lehetett volna, de kellő pénz és akarat nélkül sem akkoriban, sem most, sajnos nem valósulhat meg egy ilyen nagyszabású vállalkozás. Ha Balogh Edgár javaslatának az első szavait vesszük alapul, már azzal is problémáink adódhatnak: gyűjtsük ide Benedek Elek összes írásait! De vajon tudjuk-e, ismerjük-e, hogy Benedek Elek mit és mennyit írt? Számba tudjuk-e venni műveit, hogy azokat tényleg egybegyűjt-

sük? Maga Benedek Elek sem tudta pontosan hány kötetnyi művet írt össze, és még inkább azt nem, hogy hány kötetnyit szerkesztett. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy ezek a művek számtalan kiadásban és variációban jelentek meg, látszólag megoldhatatlannak tűnik a feladat, de nem lehetetlen! Számba lehet venni ezeket a műveket, pontos bibliográfiai illetve, könyvészeti leírásokat lehet ezekről adni. Igaz, ez a munka nem látványos és még csak túlzottan gyorsan sem lehet végezni vele, de kijelenthetem, hogy elkezdődött, és jó ütemben halad.

Benedek Elek könyveinek első bibliográfusa, köteteinek első rendszerbe szedője Vezér Erzsébet volt, az 1930-as évek elején. Az ő doktori disszertációja, gyakorlatilag Benedek Elek első monográfiája is volt. Vezér Erzsébetnek még arra is volt gondja, hogy megpróbálja feltérképezni, egy-egy kötetet hányszor és mikor adtak ki. Persze korántsem volt teljesnek nevezhető ez a munka, de évtizedeken keresztül ez volt a legjobb összeállítás, és arról sem feledkezhettünk meg, hogy az idő előre haladtával újabb és újabb Benedek Elek kötetek láttak napvilágot. Majd később két újabb monográfiával bővülve a Benedek Elek szakirodalom Lengyel Dénestől (1974-ben), majd Hegedűs Imre Jánostól (2006-ban és idén) újabb könyvészeti összeállítások láttak napvilágot, és még

A közönség Nagy Nándorné Bardócz Orsolya és a vendéglőadók műsorát hallgatja az emlékház udvarán.

újabbnak tekinthető a www.benedekelek.ro honlapon levő összeállítás. Sajnos egyik sem tekinthető teljesnek, nem csak a kiadásszámok, hanem az életében megjelent alapkötetek számát illetően sem. Jelenleg az én kutatásaim jóval meghaladták a 160-as alapkötettszámot, de további kötetek felbukkanása várható, már csak azért is, mert teljességgel feltáratlannak tekinthető többek közt Benedek Elek tankönyvirodalma, hiszen elemi és ismétlő (azaz ipari, illetve szakmunkásképző) iskolák majdnem minden évfolyama számára írt tankönyvet, amelyek több kiadást is megértek, de más területeken is értékes tankönyvei jelentek meg. Ezek a kötetek mindenképpen megérnének egy újabb tanulmányt vagy egy szakdolgozatot.

Az önálló kiadványok számát feltárni és összesíteni nem könnyű feladat, mivel szinte minden nagyobb könyvtár szolgál olyan Benedek Elek kötettel, illetve újrakiadásváltozatokkal, amelyek más könyvtárban nem lelhetőek fel. A könyvtári katalóguscédulák leírásai is sokszor hagynak némi kívánnivalót maguk után, nem is beszélve arról a tényről, hogy a hibás, rossz kiadási évvel, rossz kiadó vagy nyomdajelzéssel, pontatlan címrésszel leírt kötetekről, néha azt is nehéz kideríteni, hogy valójában hányadik kiadásról is van szó.

Többek közt Benedek Eleknek a Testamentum és hat levél című, nagy sikert megért, életfilozófiáját is jól tükröző kötete például már a

kiadásának évében valójában két (de lehet, hogy több!) kiadást is megért. Az biztos, hogy ez a kötet egy éven belül legalább három kiadást ért meg, de éppen e kötet kiadásainak a száma annyira bizonytalan, hogy a 2006-os kiadásánál a kiadó csak azt merte biztossággal a kötetbe jegyezni, hogy az 1927-es hetedik kiadás alapján készült, de szinte biztos, hogy már 1927-ben sem tudták pontosan, hogy a kötet hányadik kiadását érte meg. Egészen biztos, hogy túl volt a hetedikén. És nem ez az egyetlen hasonló sorsú kötete.

Vannak kötetek, amelyek újabb kiadásváltozatairól csak a nyomdajelzés változása enged következtetni, ám némely esetben még az sem, csak a címlap betűtípusának változása sejteti, hogy újabb kiadásról, avagy újranyomásról van szó, ami persze újabb nyomozást igényelhet. Ahhoz, hogy ezeket pontosan és biztossággal leírassuk minden egyes kötetváltozatot kézbe kell venni, megnézni és átnézni.

Ennek a bibliográfiának a készítése kezdetekor azonban eldöntöttük, hogy ha már kézbe vesszük ezeket a köteteket, akkor a tartalmát is jegyezzük föl. Azaz, amikor majd elkészül ez a könyvészeti bibliográfia nem csak könyvtárosoknak fog segítséget nyújtani, hanem pedagógusoknak, művelődési szakembereknek, gyermekekkel foglalkozó személyeknek, de a szülőket, avagy majd a kisdíjakat is segíthet útbaigazítani, mivel minden egyes Benedek Elektől származó mese, vers elbeszélés,

novella, tárcsa címe, ami eddig önálló kötetben megjelent, megtalálható lesz benne, megmutatva, hogy mely kötetekben találhatóak meg, ezáltal megkönnyítve az egyes művek megtalálását. De másra is használható lesz. Valamikor az 1990-es évek legelején, amikor hirtelen megugrott Benedek Elek könyveinek kiadása, Benedek István – Elek apó unokája – egy alkalommal megjegyezte Gazda István tudománytörténésznek, hogy jó néhány, a nagyapja neve alatt akkoriban megjelent kötet valójában nem a nagyapja műve, azokat nem ő írta, azaz Benedek Elek neve alatt ál-Benedek Elek-művek jelentek meg. Ez valószínű kiadói fogás lehetett a saját könyveinek eladására. Úgyhogy igenis, tessék jól megnézni a köteteket vásárláskor, főleg a 90-es évek elejéről. Szörnyű dolognak hangozhat ez, de valójában ez is csak Elek apó nagyságát jelenti, hogy neki a neve is elég egy újabb kötet eladásához. Az persze még mindig kérdés, hogy csak átdolgozásokról volt-e szó, ami elég sűrűn jelent meg, avagy újabb címekkel is próbálták gazdagítani a Benedek Elek irodalmat.

Az úgynevezett tartalomleírások hozzájárulnak ahhoz is, hogy megfejtethető legyen: Benedek Eleknek eddig mely írásai jelentek meg kötetben s így a publicisztikáinak, különböző cikkeinek, tanulmányainak feltárása során megnevezhetővé válnak azok az írásai, amelyek önálló kiadásban még nem jelentek meg. Becsült adat alapján ez életművének legalább a 40 százalékát teszi ki, ha nem sokkal többet.

A korabeli napi- és hetilapok jelentős része alapos minőségromlásra ment keresztül, sok közülük, ha kézzbe akarjuk venni, darabokra hullik és egyre nehezebben hozzáférhető. Némely példányok már egyáltalán nem, esetleg alig fellelhetőek. Ha ezekből mégis sikerül fellelni a Benedek Elektől származó írásokat, akkor kijelölhetővé válnak azok az utókor számára feledésbe merült és így mindenképpen megmentendő írások, amelyek által Benedek Elek irodalmi működése és arcképe is a valósághoz közelebb vihető. Azaz ezeknek az írásoknak a nagyobb részét, ami az utókor számára értékes vagy feltételezhetően az lehet, kötetekbe kell foglalni, mint ahogy azt tették

Ady és Petőfi, avagy teszik mostanában Wass Albert és Márai Sándor írásaival. Mivel ezen írássok jelentős része máig frissnek hat, bizonyosan nem csalódnak majd benne a mai kor olvasói sem, hiszen a századforduló két nagy harcos újságírója Ady Endre és Benedek Elek volt.

Amilyen galamblelkű volt a meseíró, annyira kemény szavú a közíró! Ez nem csak a félszáz évvel ezelőtti Balogh Edgár által gondozott kötetekből derülhet ki, amelyekben Benedek Elek egy kicsit szocialista írónak, de legalábbis előhírnökének mutatta be, hanem annak a néhány éve a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a soproni Benedek Elek Pedagógiai Főiskolai kar összefogásával megindult kutatássorozatnak is, amelynek eredményeképpen két kötet már megjelent (a harmadik éppen a nyomdában, vagy mostanra talán már ki is jött onnan), és Benedek Eleknek eddig ismeretlen írásaiból ad közre válogatást. Három kötetben több mint 180 ismeretlen, avagy hozzá nem férhető írással. Remélhetőleg elindult egy olyan folyamat, amely egyáltalán nem kíván deheroizálni, de be kívánja mutatni Benedek Elek sokoldalúságát. Ezek után remélhetőleg az újabban feltárt műveiből, melynek száma több ezerre rúg, megindulhatnak a tematikus csoportosításban közreadott, Benedek Elek által írt, de már egy új nemzedék által szerkesztett kötetek sorozata. Így már sokkal könnyebben összegyűjthető és feltárható Benedek Elek életműve. Az előbbieik véghezvitelét azonban meg kell hogy előzze ezeknek a műveknek a megkeresése és feltárása.

Ugyan azt meg tudjuk mondani, hogy Benedek Elek hány lapnak volt az alapítója és főszerkesztője, de korántsem tudjuk megmondani, hogy mely lapoknak volt ő a rovatvezetője épp úgy, mint azt sem, hogy az élete folyamán hány lapban is jelentek meg az írásai. Januárban még csak 150 ilyen lapról volt tudomásom, azonban mostanra ez a szám megközelíti a 250 újságcímet. Hatalmas szám! – főleg ezeket tüzetesen végignézni. Annál is inkább, mert Benedek Elek rengeteg álnévet használt. Néhány éve, amikor megkezdtük a kutatásokat, körülbelül másfél tucat álnévét ismertük. Ma ez a szám jóval

Perjamosi Sándor és Nagyné Bardócz Orsolya és Dévai Nagy Kamilla, az emlékműsor előadói a kisbaconi kertben.

meghaladja a félszázat. Volt egy-két nagyon ismert álneve, mint például a Székely Huszár, avagy az Elek apó. Ezeknek különböző változatait könnyű volt felismerni, mint például az Sz. H.-t, avagy E-ó.-t, de azt kevesen tudják például, hogy az Elek apó nevet megelőzte az Elek apa. Nem kívánok itt elemzésekbe merülni, így csak néhányat említenék az ismert és ismeretlen álnevei közül: Góbé, Kópé, Zeke, -k, Egy olvasó, A fordító, Igazmondó, Griff, Bús Székely, Fotografus, Huszár Benedek, Huszár Zoltán, Gyorsíró, Senki, Székely, A szerk., A szerkesztő, Szókimondó, A tárcaíró, Vándor, Vető és Zeke Benedek, de ez a sor még folytatható lenne. Sokat ezek közül csak egy-két alkalommal használt másokat korszakosan, és egy némelyt élete végéig.

Miért is volt szüksége ennyi álnévre? Amikor elkezdte pályafutását, az újságírói álneveknek nagy divatja volt. Az újságolvasók szívesen találgatták, hogy egy-egy álnév vajon kit is takar, illetve, maga Benedek Elek sem szerette volna, mint ahogy azt az Édes anyaföldemben leírja, hogy két álnévet a fölötté megjelent cikk esetleges pikáns vagy egyéb tartalma miatt összekapcsoljanak, amikor a szerkesztője esetleg ilyen témát várt tőle. Továbbá ő maga is szeretett játszani az álneveivel, időnként azokat az alkalomhoz, a megjelent írása tartalmához igazítani. És nem utolsósorban azért, mert sokszor fordult elő, hogy egy lapnak, avagy rovatnak a nagyobb részét maga ír-

ta meg, és lehet, furcsán hatott volna, ha minden írása alatt csak a neve szerepel: Benedek Elek. Így akár egyazon oldalon találhatunk egy Benedek Elek, BE, Elek apó, Eó, és esetleg még más elnevezéseket.

Ezeknek a készülő bibliográfiáknak másik hozadéka, hogy ez alapján egy új, sokkal teljesebb Benedek Elek életrajz is megírhatóvá válik és munkásságának, egyéniségének mind több oldalát megismerhetjük. Nyugodtan kijelenthetem, Benedek Elek kultusza ezáltal csak nőni fog, de az a mézes-mázos, csak gyermekeknek író, sokszor őt is gyermeketeg lelkű nagyapónak tartó közfelfogásból kiragadjuk, s megadjuk az őt megillető helyét is az irodalomtörténetben. Hiszen ő nemcsak meseíró volt, de politikus, nemzetét féltő újságíró, irodalomszervező, népéért dolgozni és tenni akaró munkás, de nem feledkezve meg arról, hogy ő a mesék világából indult és oda is tért vissza!

Benedek Elek írói pályafutásának 50. évfordulóján nem akart jubilálni, és kérte, őt ne ünnepeljék. De ma itt, halála után, 80 év távolságának tudatában, valószínű mosolyogva tekint reánk, és mindenkinek azt mondja, amit utolsó szavaival üzent: „fő hogy dolgozzanak!”

PERJAMOSI SÁNDOR

(Elhangzott 2009. szeptember 27-én Kisbaconban, a Benedek Elek emlékünnepeken)

